

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι Άντες και το Βυζάντιο

A. Από το 518 έως το 545/46

Η πρώτη επαφή των Βυζαντινών με τους Άντες σχετίζεται με μία επίθεση των δευτέρων, η οποία χρονολογείται στο 518. Πολυάριθμοι Άντες, αφού πέρασαν τον Δούναβη, εισήλθαν στην Ανατολική Βαλκανική και ηττήθηκαν από τον στρατηγό της Θράκης Γερμανό. Η ανάμνηση μάλιστα αυτής της ήττας προκαλούσε αργότερα στους εισβολείς φόβο για τον συγκεκριμένο στρατηγό.²⁴⁹ Σύμφωνα με τον J. Martindale, αν και στην ευρύτατα χρησιμοποιούμενη έκδοση του Προκόπιου (Λειψία, Teubner) ο Γερμανός αναφέρεται ως ανηψιός του Ιουστινιανού, σε όλα τα σωζόμενα χειρόγραφα αναφέρεται ως ανηψιός του Ιουστίνου Α' (518-527), κατά συνέπεια, πρέπει να θεωρείται ως εξάδελφος του Ιουστινιανού.²⁵⁰ Ακόμη, η επίθεση των Αντών έχει συνδεθεί και με τη στάση του κόμητος των φοιδεράτων Βιταλιανού, ο οποίος είχε εξεγερθεί στη Θράκη εναντίον του αυτοκράτορα Αναστάσιου.²⁵¹ Με την

249 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 40. 5-6: 476: *μέγα γὰρ ὄνομα ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους ὁ Γερμανὸς εἶχεν ἐξ αἰτίας τοιαύσδε. ἡνίκα Ἰουστινιανὸς ὁ Γερμανοῦ θεῖος τὴν βασιλείαν εἶχεν, Ἄνται, οἱ Σκλαβηνῶν ἄγχιστα φέκηνται, ἴστρον ποταμὸν διαβάντες στρατῶ μεγάλῳ ἐσέβαλον ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν. ἐτύγχανε δὲ Γερμανὸν βασιλεὺς Θράκης ὅλης στρατηγὸν καταστησάμενος οὐ πολλῶ πρότερον. δὲ δὴ ἐς χεῖρας ἔλθῶν τῶ τῶν πολεμίων στρατῶ κατὰ κράτος τε μάχῃ νικήσας σχεδὸν τι ἅπαντας ἔκτεινε, κλέος τε μέγα ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Γερμανὸς ἐς πάντας ἀνθρώπους καὶ διαφερόντως ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους περιβάλετο.* Comşa 1974:61 (518-527). Ferjančić 1984:88 (518-527). [Prikhodniuk 1991/2:135](#). Barford 2001:50. Curta 2001:75. Kardaras 2010:74.

250 Martindale 1990:505-506. Για τη σύγχυση μεταξύ των δύο αυτοκρατόρων βλ. επίσης Waldmüller 1976:33-34. Ditten 1978:86 υποσ. 2. Curta 2001:76, υποσ. 7.

251 Waldmüller 1976:33, όπου και απόψεις για την καταγωγή του Βιταλιανού. Curta 2001:75. Για την εξέγερση του Βιταλιανού βλ. Πατούρα-Σπανού 2008:181-193.

Ίδια εξέγερση συνδέεται πιθανόν και η επίθεση Σλάβων ιππέων το 517 στον ελλαδικό χώρο.²⁵²

Πριν την έναρξη του πολέμου εναντίον των Βάνδαλων το 533 ο Ιουστινιανός επιχείρησε να ανακόψει τις επιθέσεις των Αντών (αλλά και των Σλάβων), οι οποίοι ήταν ήδη εγκατεστημένοι βόρεια του Κάτω Δούναβη. Η αντιμετώπισή τους έγινε άμεσα επιτακτική, καθώς οι επιθέσεις τους στα Βαλκάνια συνέπεσαν με εκείνες άλλων λαών. Για τον λόγο αυτό το 530/31 όρισε τον ικανό στρατιωτικό Χιλβούδιο ως *στρατηγό της Θράκης* με σκοπό να υπερασπιστεί το σύνορο του Δούναβη. Ο Χιλβούδιος, ο οποίος παρουσιάζεται ως έμπιστος του Ιουστινιανού και άνθρωπος που περιφρονούσε τα χρήματα, κατάφερε σε διάστημα τριών ετών όχι μόνο να διασφαλίσει το σύνορο του Δούναβη, αλλά και να πραγματοποιήσει επιθέσεις εναντίον των *βαρβάρων* βόρεια του ποταμού. Σε μία από αυτές όμως, το 533, έχοντας μικρή δύναμη στη διάθεσή του, σκοτώθηκε πολεμώντας τους Σλάβους.²⁵³ Με επιτυχία αντιμετώπισε τους Σλάβους το 529 και ο Μούνδος, *magister militum* του Ιλλυρικού, όπως και τους Κουτριγούρους το 530. Ο Μούνδος έχασε τη ζωή του το 536 πολεμώντας τους Γότθους στη Δαλματία.²⁵⁴ Ο Προκόπιος σημειώνει ότι μετά τον θάνατο του Χιλβούδιου το σύνορο του Δούναβη δεν αποτελούσε σοβαρό εμπόδιο για τους εισβολείς και ήταν εύκολο να επιδράμουν στα βυζαντινά εδάφη.²⁵⁵

Το 533 ο Ιουστινιανός απέδωσε στον εαυτό του για πρώτη φορά τον τίτλο *Άντικός*, χάρη στις επιτυχίες του Χιλβούδιου. Ο τίτλος συνεχίζει να αποδίδεται για οκτώ δεκαετίες στους βυζαντινούς αυτοκράτορες,

252 *Κόμης Μαρκελλίνος, Χρονικό*: 100 (517): *duae tunc Macedoniae Thessaliaque vastatae et usque Thermopylas veteremque Epirum Getae equites depraedati sunt*. Waldmüller 1976:34. Curta 2001:75. Živković 2007:45 (Σκλαβηνοί ή Άντες). *Καρδαράς* 2008a:202-203.

253 Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 1-5: 353-354. Comşa 1974:62. Ditten 1976:78. Waldmüller 1976:35-36. Bonev 1983:109-112. *Litavrin* 1986:24. *Prikhodniuk* 1991/2:135-136. Curta 2001:76. Barford 2001:51. Kardaras 2010:75.

254 *Κόμης Μαρκελλίνος, Χρονικό*: 103 (530): *Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque haut paucis eorum interemptis fugavit. his autem deinde consulibus idem dux audaciae suae secundus in Thraciam quoque advolans praedantes eam Bulgares felicior pugnans cecidit, quingentis eorum in proelio trucidatis*. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, V, 5. 1-11: 25-26 και 7. 1-8: 32-34. Waldmüller 1976:34. Vasić 1994/95:42-43. Mazal 2001:183, 185. Ziemann 2007:90.

255 Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 6: 354: *καὶ τὸ λοιπὸν ὃ τε ποταμὸς ἑσβατὸς αἰεὶ τοῖς βαρβάροις κατ' ἐξουσίαν καὶ τὰ Ῥωμαίων πράγματα εὐέφοδα γέγονε, ζύμπασά τε ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ἀνδρὸς ἐνὸς ἀρετῇ ἀντήρροπος γενέσθαι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ οὐδαμῇ ἴσχυσε*. *Franches* 1961:17. Waldmüller 1976:36.

από το 533 έως το 612.²⁵⁶ Σύμφωνα με τον G. Rösch, οι θριαμβικοί τίτλοι του Ιουστινιανού χωρίζονται σε δύο ομάδες: η πρώτη περιλαμβάνει «γερμανικούς» τίτλους που έφεραν και οι προκάτοχοί του (*Άλαμαννικός, Γοτθικός, Γερμανικός και Φραγγικός*), ενώ η δεύτερη τίτλους που οφείλονται στις στρατιωτικές επιτυχίες κατά τη διάρκεια της βασιλείας του (*Άντικός, Άλανικός, Βανδαλικός, Άφρικανός*). Η αποδοχή των πρώτων, που απαντούν τον 4ο αιώνα, αφορούσε ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, την υποταγή και την ένταξη όλων των βαρβαρικών λαών στο πρώην δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας υπό την εξουσία του Ιουστινιανού.²⁵⁷

Τόσο κατά το διάστημα που μεσολάβησε από το 518 έως το 530/31 (τουλάχιστον επί Ιουστινιανού), όσο και μετά τον θάνατο του Χιλβούδιου οι βαλκανικές επαρχίες δέχθηκαν κι άλλες επιθέσεις από τους Άντες. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, *στο Ιλλυρικό και σε ολόκληρη τη Θράκη, από το Ιόνιο μέχρι τα προάστεια της Κωνσταντινούπολης, περιοχή όπου βρίσκεται η Ελλάδα και η Χερρόνησος, οι Ούννοι, οι Σκλαβηνοί και οι Άντες, σχεδόν κάθε χρόνο από τότε που ο Ιουστινιανός ανέλαβε την εξουσία, προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στους ανθρώπους αυτών των περιοχών. Νομίζω ότι σε κάθε εισβολή σκότωναν ή έπαιρναν αιχμαλώτους πάνω από 200.000 ανθρώπους έτσι ώστε οι περιοχές αυτές να μοιάζουν με σκυθική ερημία.*²⁵⁸ Συχνές επιδρομές Βούλγαρων, Αντών και Σλάβων αναφέρει και ο Ιορδάνης.²⁵⁹ Πριν τη σύναψη της συνθήκης του Βυζαντίου με τους Άντες το 545/46 αναφέρονται επιθέσεις των Σλάβων το

256 Για τις αναφορές του τίτλου *Άντικός*, βλ. Παράρτημα. Βλ. επίσης Ivanov 1991:260-264. Curta 2001:77, υποσ. 13. Kardaras 2010:76 εξ. Motsia 2011/5:38-39. [Szmoniewski 2010:66-67](#).

257 Rösch 1978:102.

258 Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, XVIII. 20-21: 114-115: *Ἰλλυριοὺς δὲ καὶ Θράκην ὄλην, εἴη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προάστεια, ἐν τοῖς Ἑλλάς τε καὶ Χερρονησιωτῶν ἡ χώρα ἐστίν, Οὐννοὶ τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδὸν τι ἀνά πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτη ἀνθρώπους. Πλέον γὰρ ἐν ἐκάστῃ ἐσβολῇ οἶμαι ἢ κατὰ μυριάδας εἴκοσιν εἶναι τῶν τε ἀνηρημένων καὶ ἠνδραποδισμένων ἐνταῦθα Ῥωμαίων, <ὥστε> τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν ἀμέλει ταύτης πανταχόσε τῆς γῆς ξυμβαίνειν <εἶναι>* του ἰδίου *Ἰπέρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 2: 353-354. Comşa 1974:65. Ditten 1978:86. Waldmüller 1976:35. Ferjančić 1984:92. [Prikhodniuk 1991/2:135](#). Curta 2001:78-79. Barford 2001:50. Kardaras 2010:75.

259 *Ιορδάνης, Romana*, 388: 52: *Hi sunt casus Romanae rei publicae preter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Slavinarum. que si quis scire cupit, annales consulumque seriem revolvat sine fastidio reperiētiq̄ue dignam nostri temporis rem publicam tragedydiae.* [Curta 1999:331](#) του ἰδίου 2001:79. Kardaras 2010:75.

545 (η οποία αποκρούστηκε από τους Έρουλους),²⁶⁰ καθώς και νομαδικών λαών («Ούννων»), όπως το 535 (Ιατρός),²⁶¹ το 538 (Μικρά Σκυθία, Δεύτερη Μυσία και Θράκη)²⁶² και το 539 (Ιλλυρικό).²⁶³ Τον επόμενο χρόνο, δέχτηκαν επίθεση των «Ούννων» η Χερρόνησος της Θράκης, τα μικρασιατικά παράλια και ο ελλαδικός χώρος.²⁶⁴ Ακόμη, το 545 η επιδρομή των «Ούννων» (Βούλγαρων;) στο Ιλλυρικό ανάγκασε τους Ιλλυριούς στρατιώτες να εγκαταλείψουν τις τάξεις του βυζαντινού στρατού στην Ιταλία και να επιστρέψουν εσπευσμένα στην πατρίδα τους.²⁶⁵ Πιθανόν μεταξύ 533 και 540/45 υπήρξε σύγκρουση μεταξύ Σκλαβηνών και Αντών στην οποία οι Σκλαβηνοί επικράτησαν.²⁶⁶ Ο Προκόπιος αναφέρει επίσης ότι μετά από αυτή τη διένεξη οι Άντες εισέβαλαν στη Θράκη, λεηλάτησαν και αιχμαλώτισαν πολλούς κατοίκους, τους οποίους πήραν μαζί τους. Η επίθεση αυτή χρονολογείται στο 545/46 και φαίνεται ότι ήταν και η αφορμή για την προσέγγισή τους από τον Ιουστινιανό.²⁶⁷

260 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 13. 24-25: 353. Waldmüller 1976:39. Ferjančić 1984:89. Curta 2001:82-83. Kardaras 2010:74.

261 Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 104 (535.3). Bonev 1983:112. Mazal 2001:186. Ziemann 2007:91.

262 Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18. 21: 366. Bonev 1983:112. Mazal 2001:183. Ziemann 2007:89-90 (το 528).

263 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, II, 4. 4-6: 163. Mazal 2001:186. Ziemann 2007:91. Comşa 1974:62. Curta 2001:78-79, ο οποίος θεωρεί ως σχετιζόμενη με αυτή την επίθεση και μία επιπλέον αναφορά του Προκόπιου στα *Ἀνέκδοτα* (XXIII. 6: 141-142): *ἔπειτα δὲ Μήδων μὲν καὶ Σαρακηνῶν τῆς Ἀσίας γῆν τὴν πολλήν, τῶν δὲ διὴ Οὐννων καὶ Σκλαβηνῶν καὶ <Ἀντῶν> ξύμπασαν Εὐρώπην ληϊσαμένων, καὶ τῶν πόλεων τὰς μὲν καθελόντων ἐς ἔδαφος, τὰς δὲ ἀργυρολογοσάντων ἐς τὸ ἀκριβὲς μάλιστα, τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἐξανδραποδισάντων ζῆν χρήμασι πᾶσιν, ἔρημόν τε τῶν οἰκητόρων καταστησαμένων χώραν ἐκάστην ταῖς καθ' ἡμέραν ἐπιδρομαῖς, φόρον μὲν οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἀφῆκε, πλὴν γε διὴ ὅσον ἐνιαυτοῦ ταῖς ἀλούσαις τῶν πόλεων μόνον. Στο ίδιο XI. 11: 72. [Prikhodniuk 1991/2:135](#).*

264 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, II, 4. 7-11: 163-164' του ίδιου *Περὶ κτισμάτων*, IV, 3. 22: 115. Ferjančić 1984:89. Ziemann 2007:91-92.

265 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 11. 13-15: 342: *... στρατεύματος δὲ Οὐννικοῦ τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐπισκήψαντος παιδάς τε καὶ γυναικάς ἐξηνδραποδίσθαι τετύχηκεν*. Mazal 2001: 187-188. Ziemann 2007:92.

266 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 7: 354: *Χρόνῳ δὲ ὕστερον Ἄνται καὶ Σκλαβηνοὶ διάφοροι ἀλλήλοις γενόμενοι ἐς χεῖρας ἦλθον, ἔνθα διὴ τοῖς Ἄνταις ἡσσηθῆναι τῶν ἐναντιῶν τετύχηκεν*. Waldmüller 1976:36. Panzer 2002:27. Bonev 1983:110, 113. Οι Ferjančić (1984:88), Curta (2001:78) και Shlosser (2003:79) βλέπουν αυτή τη σύγκρουση ως υποκινούμενη από τη βυζαντινή διπλωματία. Barford 2001:51 (το 545/46). Kardaras 2010:75-76.

267 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14.11: 355: *ὑπὸ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον Ἄνται ἐπισκήψαντες εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης χωρία πολλοὺς ἐληΐσαντο καὶ ἠνδραπόδισαν τῶν ἐκεῖνι Ρωμαίων. οὐσπερ ἐπαγόμενοι ἀπεκομίσθησαν εἰς τὰ πάτρια ἦθη*. Bonev 1983:113. [Litavrin 1986:24](#). [Prikhodniuk 1991/2:136](#). Curta 2001:79. Kardaras 2010:74. Δίχως ἀπήχηση παρέμεινε ἡ ἀποψη για την προσέγγιση των Αντών μετά την καταστροφική επίθεση των «Ούννων» το 540 (βλ. Waldmüller 1976:38).

Η Κωνσταντινούπολη, έχοντας ήδη εμπλακεί σε συγκρούσεις τόσο με τους Οστρογότθους στη Δύση όσο και με τους Πέρσες στην Ανατολή, έπρεπε να επιβάλει την ειρήνη στο σύνορο του Δούναβη με διπλωματικά μέσα. Όπως είδαμε, στη διάρκεια των δύο πρώτων δεκαετιών της βασιλείας του Ιουστινιανού ο κύριος κίνδυνος για την αυτοκρατορία προερχόταν από τους Άντες, τους Σκλαβηνούς και τους «Ούννους», οι επιδρομές των οποίων στις περιοχές του Κάτω Δούναβη γίνονταν όλο και πιο έντονες. Η προσέγγιση των Αντών από τον Ιουστινιανό εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συμμαχιών του Βυζαντίου για τη διασφάλιση των βορείων συνόρων του στον Καύκασο, τη Μαύρη Θάλασσα και τον Δούναβη, περιοχές που δέχονταν τις επιθέσεις νομαδικών λαών.²⁶⁸ Στον χώρο του Καύκασου και της Μαύρης Θάλασσας ο Ιουστινιανός είχε προσεγγίσει τους τοπικούς λαούς, χρησιμοποιώντας όχι μόνο τη διπλωματία αλλά και το ιεραποστολικό έργο.²⁶⁹ Στον Μέσο Δούναβη πάλι το Βυζάντιο έπρεπε να διατηρεί τις ισορροπίες μεταξύ των Γεπιδών και των Λογγοβάρδων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εκεί το 546.²⁷⁰

Στον Κάτω Δούναβη οι Σκλαβηνοί δεν αποτέλεσαν μέρος της «βαρβαρικής» πολιτικής του Βυζαντίου παρά μόνο οι Άντες. Η μαρτυρία για σύναψη συμμαχίας του Ιουστινιανού με τους τελευταίους το 545/46 προέρχεται από τον Προκόπιο: *καθώς γίνονταν αυτά, ο Ιουστινιανός έστειλε πρέσβεις σε αυτούς τους βαρβάρους ζητώντας να εγκατασταθούν όλοι τους σε μία αρχαία πόλη, που ονομάζεται Τούρρις. Αυτή βρίσκεται βόρεια του Δούναβη και κτίστηκε από τον αυτοκράτορα Τραϊανό, και ήταν έρημη από πολύ παλαιά μετά τη λεηλασία της από βαρβαρική επιδρομή. Αυτή την πόλη και την γύρω περιοχή, η οποία ανήκε στους Ρωμαίους, δέχτηκε να τους παραχωρήσει ο Ιουστινιανός για να εγκατασταθούν με όλο τον λαό τους και να τους χορηγήσει μεγάλα χρηματικά ποσά, υπό τον όρο ότι εκείνοι ως σύμμαχοι στο εξής θα αποτελούσαν*

268 Βλ. Καρδαράς 2010:38-39.

269 Βλ. Πατούρα-Σπανού 2008α:234-273. Καρδαράς 2010:39.

270 Wozniak 1979:139-158. Καρδαράς 2010:47.

εμπόδιο για τους Ούννους που έκαναν επιθέσεις στα ρωμαϊκά εδάφη.²⁷¹

Από το παραπάνω απόσπασμα προκύπτει σαφώς ότι οι Άντες εγκαταστάθηκαν ως υπόσπονδοι (φοιδεράτοι) σε έναν χώρο βόρεια του Κάτω Δούναβη. Σύμφωνα με τον Curta, το Βυζάντιο εξακολουθούσε να έχει εκεί αξιώσεις, ενώ ο Bonev θεωρεί ότι οι Βυζαντινοί διατηρούσαν ακόμη ένα προγεφύρωμα στη βόρεια όχθη, το οποίο θα υπεράσπιζαν οι Άντες ως βοηθητικοί των μεθοριακών βυζαντινών στρατευμάτων. Εκτός από την εξάλειψη των αντικών επιδρομών, η ένταξη των Αντών ως υπόσπονδων στην υπηρεσία της Κωνσταντινούπολης αποσκοπούσε ξεκάθαρα στη δημιουργία ενός φράγματος στον Κάτω Δούναβη, το οποίο θα παρεμπόδιζε τις νομαδικές (ή όποιες άλλες), επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη και τη συνακόλουθη λεηλασία των βαλκανικών επαρχιών.²⁷²

Αναφορικά με τη σύναψη της συμμαχίας, και στο πλαίσιο της άποψης για τη φυλετική ένωση των Αντών,²⁷³ ο V. Sedon θεώρησε ότι υπόσπονδοι του Βυζαντίου έγιναν οι Άντες του Μέσου Δνεϊστερου (τους οποίους διακρίνει από εκείνους του Κάτω Δούναβη),²⁷⁴ ενώ ο H. Ditten προσδιορίζει ως χώρο εγκατάστασης των υπόσπονδων Αντών τη Βεσσαραβία. Στη διάκριση μεταξύ Δυτικών και Ανατολικών Αντών που προβαίνει ο ίδιος μελετητής, οι υπόσπονδοι Άντες σχετίζονται με τους πρώτους (μεταξύ των εκβολών του Δούναβη και του Δνεϊπερου στη Μαύρη Θάλασσα), ενώ οι Ανατολικοί ζούσαν βόρεια των Κουτριγούρων και της Αζοφικής Θάλασσας.²⁷⁵ Τη διάκριση μεταξύ Δυτικών και Ανατολικών Αντών επιχείρησε αρχικά ο G. Vernadsky, στηριζόμενος στις μαρτυρίες του Προκόπιου αφενός για την εγκατάσταση στον χώρο του Κάτω Δούναβη (οι Δυτικοί) και αφετέρου βόρεια της Αζοφικής (οι Ανατολικοί).

271 Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 32-33: 359: *ἐν τούτῳ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς πρέσβεις τινὰς παρὰ τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους στείλας ἤξιον ξυνοικίζεσθαι ἅπαντας εἰς πόλιν ἀρχαίαν, Τούρριν ὄνομα, ἢ κεῖται μὲν ὑπὲρ ποταμῶν Ἰστρον, Τραϊανοῦ τοῦ Ῥωμαίων αυτοκράτορος ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις αὐτὴν δειμαμένου, ἔρημος δὲ ἐκ παλαιοῦ ἐτύγχανεν οὕσα, ληισαμένων αὐτὴν τῶν ταύτη βαρβάρων, ταύτη γὰρ αὐτοὺς καὶ τῇ ἄμφ' αὐτὴν χώρᾳ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἄτε προσηκούση τὸ ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίοις ὠμολόγει δεδωρῆσεσθαι καὶ σφίσι ξυνοικεῖν μὲν δυνάμει τῇ πάσῃ, χρήματα δὲ μεγάλα σφίσι προῖεσθαι, ἐφ' ᾧ οἱ ἔνσπονδοι τὸ λοιπὸν ὄντες Οὔννοι ἐμπόδιοι ἐς αἰὶ γένωνται, καταθεῖν βουλομένοι τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν.* Comşa 1974:63. Ditten 1976:82. Bonev 1983:110-112. Litavrin 1986:25. Prikhodniuk 1991/2:136. Schramm 1995:170, 172. Curta 2001:80-82, 331-332. Kardaras 2010:76-77.

272 Bonev 1983:111-114. Curta 2001:81-82, 332. Kardaras 2010:77.

273 Βλ. παραπάνω, υποσ. 147-148.

274 Sedov 1999:37. Szmoniewski 2010:60.

275 Ditten 1978:89, 93 υποσ. 2. Βλ. επίσης παραπάνω, υποσ. 121.

Ειδικότερα για τους πρώτους, με τους οποίους συνδέει και τα σχετικά με τη δημοκρατία, θεώρησε ότι ζούσαν στις κοιλάδες των ποταμών Προύθου, Δνεϊστερου και νότιου Μπουγκ, με πιθανό κέντρο τους το σημερινό Ιάσιο.²⁷⁶

Ο ακριβής χώρος της εγκατάστασης των Αντών παραμένει άγνωστος, καθώς το σχετικό απόσπασμα αναφέρει μόνο το όνομα της αρχαίας πόλης Τούρρις. Για τη θέση της έχουν διατυπωθεί ποικίλες υποθέσεις, όπως το αρχαίο ελληνικό οχυρό Τύρας στις εκβολές του Δνεϊστερου (σημερινό Μπέλγκοροντ-Ντνεστρόβσκι, περιοχή του Budzhak), το οποίο εγκαταλείφθηκε τον 3ο αιώνα,²⁷⁷ το Turnu-Măgurele (στις εκβολές του ποταμού Ολτ),²⁷⁸ το Pietroasele (στην περιοχή του Buzău)²⁷⁹ και το Barboși (κοντά στο Γαλάτσι και τη ρωμαϊκή Δινογετία/Dinogetia ή ταυτιζόμενο με τη δεύτερη).²⁸⁰ Η τελευταία άποψη είναι μάλλον και η ορθότερη, καθώς συνδυάζει κι άλλες παραμέτρους των στοιχείων γύρω από την εγκατάσταση των Αντών, όπως την πληροφορία του Προκόπιου ότι οι Άντες (μαζί με τους «Ούννους» και τους Σκλαβηγούς) ζούσαν κοντά στον Δούναβη, το καθεστώς των υπόσπονδων που συνδέεται με την εγκατάσταση ξένων λαών στο έδαφος της αυτοκρατορίας, αλλά και την επιδίωξη αναχαίτισης των νομαδικών επιθέσεων. Ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ της ταύτισης της πόλης Τούρρις με το Barboși θα μπορούσε να ευσταθεί από αρχαιολογικής πλευράς, καθώς στην περιοχή της βορειοδυτικής Μικράς Σκυθίας απαντά κεραμεική τύπου Πένκοβκα.²⁸¹ Πιθανότατα κατά τις επιθέσεις τους στις ανατολικές βαλκανικές επαρχίες οι νομαδικοί λαοί (Κουτρίγουροι, Οντίγουροι κ.ά.) ακολουθούσαν αρχικά τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, διέρχονταν έπειτα από τη νότια Μολδαβία, και ένα στενό «διάδρομο» κοντά στο Νοβιόδουνον/Noviodunum, και συνέχιζαν μέσω της ανατολικής Βλαχίας προς το Δορόστολον.²⁸²

276 Vernadsky 1939:58, 64, ο οποίος ετυμολογεί τη ρουμανική πόλη από το όνομα των Αλανών (Yasi), ως υποστηρικτής της ιρανικής καταγωγής των Αντών. Malingoudis 1986:209.

277 Bolșanov-Ghimbu 1969:686-690, ο οποίος απορρίπτει την ίδρυση του οχυρού από τον Τραϊανό, καθώς θεωρεί ότι υπό τύπον μύθου αποδίδονται σε αυτόν όλα τα σημαντικά μνημεία και οι οχυρώσεις στη Δακία. Madgearu 1992:204.

278 Franches 1961:15. Patoura-Chatzopoulos 1980:109. Litavrin 1986:25. Madgearu 1992:204-205.

279 Rusu 1980:249. Madgearu 1992:205-206.

280 Comșa 1974:67. Madgearu 1992:206-207 του ίδιου 2003:301-304. Για τις σχετικές απόψεις βλ. επίσης Ditten 1978:93 υποσ. 4. Curta 2001:80 υποσ. 23. Kardaras 2010:78.

281 Kardaras 2010:78. Για την κεραμεική του Πένκοβκα βλ. Κεφάλαιο Τέταρτο, Δ.

282 Bolșanov-Ghimbu 1969:688. Bonev 1983:111, 113. Βλ. επίσης Madgearu 1992:204.

Εκτός από τις παραπάνω απόψεις γύρω από τη συνθήκη με τους Άντες, δεν μπορεί να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο η βυζαντινή αυτοκρατορία να αποσκοπούσε στην υπεράσπιση ολόκληρου του βόρειου τμήματος του σκυθικού *limes*, και η συγκεκριμένη περιοχή να αποτελούσε έναν «τομέα ευθύνης» για τους Άντες. Κατ' επέκταση οι τελευταίοι θα έπρεπε να υπερασπίζονται τόσο τα μεθοριακά βυζαντινά οχυρά, όσο και το οδικό δίκτυο της Μικράς Σκυθίας, το οποίο τα συνέδεε με τις παράκτιες πόλεις της. Ειδικότερα, και σύμφωνα με τη διαίρεση του σκυθικού *limes* σε πέντε επιμέρους τμήματα από τους Barnea και Ștefan,²⁸³ η αντική εγκατάσταση σχετιζόταν με την ενίσχυση του τέταρτου τομέα, μήκους εξήντα χιλιομέτρων, από την Τροσμής/Troesmis έως το Νοβιόδουνον.

Αναφορικά με το οδικό δίκτυο της Μικράς Σκυθίας, αυτό αποτελούσε τμήμα του αρχαίου δρόμου από τη Σιγγηδόνα προς την Κωνσταντινούπολη, κατά μήκος του Δούναβη και της Μαύρης Θάλασσας, και φαίνεται ότι η περιοχή της πόλης Τούρρις, κοντά στη Δινογετία, αποτελούσε ένα στρατηγικό σημείο του. Αυτό το οδικό δίκτυο είναι γνωστό από τα *Itineraria Antonini* και την *Tabula Peutingeriana*.²⁸⁴ Από τις ίδιες πηγές γνωρίζουμε και τον παράκτιο δρόμο που οδηγούσε στην Κωνσταντινούπολη, με κύριους σταθμούς την Τόμιν (Κωνσταντζα), τη Στράτωνα, την Οδησσό (Βάρνα), τη Μεσημβρία και την Αγκιάλο. Σημαντικός επίσης ήταν και ο δρόμος που οδηγούσε από το Νοβιόδουνον στη Μαρικιανούπολη μέσω της Μικράς Σκυθίας (οχυρό Ουλμιτών, Τρόπαιον και Ζαλδαπά).²⁸⁵ Με αυτά τα δεδομένα η ιστορία των Αντών μετά το 545/46 θα πρέπει να εξετάζεται με κέντρο του ενδιαφέροντος την περιοχή της Μικράς Σκυθίας, καθώς η υπεράσπιση της επαρχίας στο βόρειο τμήμα της ήταν συνδεδεμένη με την αντική εγκατάσταση στην Τούρριν.²⁸⁶

283 Barnea και Ștefan 1974:17-23: α) Δορόστολον – Αξιόπολις, β) Αξιόπολις – Καρσώ, γ) Καρσώ – Τροσμής, δ) Τροσμής – Νοβιόδουνον, ε) Νοβιόδουνον–εκβολές του Δούναβη. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, μάλλον ορθά, το Δορόστολον τοποθετείται από πολλούς μελετητές στη Δεύτερη Μυσία.

284 *Itineraria Antonini*: 32: Axiupoli, Capidava, Carso, Cio, Biroe, Trosmis, Scytica, Arrubio, Diniguttia, Novioduno, Herculea, Aegiso, Salsovio. *Itineraria Romana* (αρ. 42, Singiduno–Constantinopolis): στ. 499-510: Axiopolis, Calidava, Carsio, Bereo, Troesmis, Arubio, Noviodum, Salsovia, Ad Stoma. Beshevliev 1969:494. Škrivanić 1977:126, 144 υποσ. 38. Mircović 2003:8.

285 *Itineraria Antonini*: 33. *Tabula Peutingeriana* (αρ. 42): στ. 510-516. Beshevliev, 1969:488-493. Škrivanić 1977:128-129. Για το οδικό δίκτυο στη Μικρά Σκυθία βλ. επίσης Καρδαράς 2008:267-284.

286 Kardaras 2010:79.

Ως αποτέλεσμα της συμμαχίας (και της υποχρέωσης των υποσπόνδων) οι Άντες ενίσχυσαν τα βυζαντινά στρατεύματα στην Ιταλία εναντίον των Οστρογόθων. Ο Προκόπιος αναφέρει ένα απόσπασμα τριακοσίων Αντών που το 546/47 συμμετείχε στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Λουκανία. Οι στρατιώτες αυτοί περιγράφονται ως αξιόμαχοι και υπερασπίστηκαν αποτελεσματικά ένα σημαντικό πέρασμα. Αυτή η πληροφορία είναι η μόνη που διαθέτουμε για υπηρεσία ενός αποσπάσματος αποκλειστικά από Άντες στον βυζαντινό στρατό.²⁸⁷ Αντίθετα, ως μισθοφόροι θα πρέπει να θεωρηθούν οι Άντες που μαζί με άλλους «Ούννους» και Σκλαβηνούς ιππείς (συνολικά χίλιοι εξακόσιοι) στάλθηκαν στην Ιταλία το 536/37 για να βοηθήσουν τον Βελισάριο κατά τη γοτθική πολιορκία της Ρώμης.²⁸⁸ Μέρος των Αντών στρατιωτών επίσης στον οστρογοτθικό πόλεμο προερχόταν ίσως από αιχμάλωτους Άντες, οι οποίοι έπεσαν στα χέρια των Βυζαντινών κατά τις επιχειρήσεις του Χιλβούδιου βόρεια του Δούναβη.²⁸⁹ Σύμφωνα με τον Αγαθία, κάποιοι Άντες κατείχαν διοικητικές θέσεις στη διάρκεια του βυζαντινοπερσικού πολέμου στη Λαζική (554-556), όπως ο ταξίαρχος Δαβραγέζας, ο οποίος καθοδηγούσε τον βυζαντινό στόλο στη διάρκεια της πολιορκίας της Φάσιδος (σημερινό Poti) και πήρε μέρος στις εκστρατείες του 555 και 556,²⁹⁰ καθώς και ο

287 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 22. 1-6: 394-395 (22. 3: 394: καὶ ἄνται δὲ αὐτοῖς τριακόσιοι ξυνεφύλασσον, οὐσπερ Ἰωάννης ἐνταῦθα δεηθέντι Τουλλιανῶ ἀπολιπῶν πρότερον ἔτυχεν· ἀγαθοὶ γὰρ οἱ βάρβαροι οὗτοι μάχεσθαι ἐν δυσχωρίαις πάντων μάλιστα)· στο ίδιο VII, 22. 21: 398. Ditten 1976:81. Waldmüller 1976:61. Bonev 1983:111-112. Curta 2001:81. [Grotowski 2005:10](#). Živković 2007:34, 51. [Kazanski 2009:231-232](#). Kardaras 2010:79. [Szmoniewski 2010:65](#).

288 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, V, 27. 1-2: 130: ... Μαρτίνος τε καὶ Βαλεριανὸς ἦκον, ἑξακοσίους τε καὶ χίλιους στρατιώτας ἰππεῖς ἐπαγομένω. καὶ αὐτῶν οἱ πλεῖστοι Οὐννοὶ τε ἦσαν καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ ἄνται, οἱ ὑπὲρ ποταμῶν Ἰστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνη ὄχθης ἴδρυνται. Ditten 1976: 81. Waldmüller 1976:60. Curta 2001:78. [Grotowski 2005:9](#). Živković 2007:34, 52. [Kazanski 2009:230](#). Kardaras 2010:80. [Szmoniewski 2010:65](#).

289 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 3: 354: ... ἀλλὰ καὶ Ῥωμαῖοι ἐς ἡπειρον τὴν ἀντιπέρας σὺν Χιλβουδίῳ πολλὰκις ἰόντες ἔκτεινάν τε καὶ ἠνδραπόδισαν τοὺς ταύτη βαρβάρους. Waldmüller 1976:62-63.

290 Αγαθίας, *Ἱστοριῶν*, Γ', 21. 6: 111-112: ὥστε δὲ ταύτας δὴ τὰς ἐν τῷ ποταμῷ ναῦς ἤκιστα ὑπὸ του πημαινεσθαι, Δαβραγέζας, Ἄντης ἀνὴρ, ταξίαρχος, καὶ Οὐννὸς τις λοχαγός, Ἐλμίγγειρος ὄνομα, οὗτοι δὴ προστεταγμένοι αὐτοῖς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἐπακτρίδας τινὰς ἀμφιπρύμνους δέκα πληρώσαντες ... νῦν μὲν ἐν μέσῳ τῷ ρείθρῳ, νῦν δὲ ἐφ' ἑκατέρας τῆς ὄχθης· στο ίδιο Γ', 6. 9: 91 καὶ 7. 2: 91: .. οἱ ἀμφὶ τὸν Δαβραγέζαν καὶ Οὐσίγαρδον ... Ditten 1976:79. Waldmüller 1976:61. Bonev 1983:112. Živković 2007:34, 52. [Szmoniewski 2010:65](#).

γιος του Λεόντιος, που είχε χριστιανικό όνομα.²⁹¹ Λανθασμένα ωστόσο έχουν θεωρηθεί ως Άντες οι Ουσίγαρδος και Ζίπερ, εκ των οποίων ο πρώτος είχε μάλλον σλαβική καταγωγή.²⁹²

Εκτός από τη μαρτυρία για τον Δαβραγέζα, στις πηγές του 6ου και 7ου αιώνα γίνεται συχνά λόγος για ναυτικές επιχειρήσεις των Σλάβων και για την ικανότητά τους να χρησιμοποιούν στους πολέμους τα μονόξυλά τους. Ναυτική υποστήριξη πρόσφεραν και τα υποτελή σλαβικά φύλα στους Αβάρους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τα σλαβικά πλοίαρια τόσο για να περάσουν τους ποταμούς, όσο και για τη συνδρομή των επιχειρήσεων στην ξηρά. Κατά την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης το 626 ο σλαβικός στολίσκος πήρε μέρος σε συγκρούσεις στη θάλασσα, ενώ ανέλαβε και τη μεταφορά των Περσών στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου.²⁹³

Οι Άντες έμειναν πιστοί στη συνθήκη του 545/46 και δεν εισέβαλαν ξανά στα βυζαντινά εδάφη. Αντίθετα, ακολούθησαν μεγάλες επιθέσεις των Σκλαβηνών το 547/48, το 549/50, το 550/51 και το 551/52, οι οποίες έπληξαν το Ιλλυρικό και τη Θράκη.²⁹⁴ Γύρω στο 550 παρατηρείται οικονομικός αποκλεισμός του συνόρου στον Κάτω Δούναβη με τον σημαντικό περιορισμό των νομισμάτων βόρεια του ποταμού, ενώ και στο εσωτερικό της Βαλκανικής οι σλαβικές επιθέσεις δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για σταδιακή παρακμή της οικονομικής δραστηριότητας και των αστικών κέντρων.²⁹⁵ Οι επιθέσεις των Σλάβων διακόπηκαν μεταξύ 552 και 576/77, γεγονός που μάλλον ορθά αποδίδεται στο οχυρωματικό έργο του Ιουστινιανού στη Βαλκανική.²⁹⁶ Οι σλαβικές επιθέσεις νότια του Δούναβη θεωρείται ότι είχαν ως δίοδο την περιοχή δυτικά του Δορόστολου, καθώς η Μικρά Σκυθία ήταν καλύτερα οχυρωμένη συγκριτικά με τις άλλες επαρχίες του Δούναβη.²⁹⁷

291 Αγαθίας, *Ιστοριών*, Δ' 18. 1: 145: *εἶπετο δὲ εὐθὺς Ζίπερ ὁ Μαρκελλίνου δορυφόρος καὶ μετ' ἐκείνον Λεόντιος ὁ Δαβραγέζου ...* στο ίδιο Δ' 18. 3: 145. Ditten 1976:80. Waldmüller 1976:64. Bonev 1983:112. Kardaras 2010:79-80. Βλ. επίσης Curta 2001:81, 83, υποσ. 28, 35.

292 Bonev 1983:112. Ditten 1976:80.

293 Βλ. Živković 2007:53-54. Καρδαράς 2009:137-138.

294 Προκόπιος, *Ἵπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 29. 1-3: 423· VII, 38: 467-471· VII, 40. 1-8: 475-477· VII, 40. 30-45: 481-483· VIII, 25. 1-6: 623-624. Comşa 1974:62. Waldmüller 1976:39-47. Ditten 1978:87. Bonev 1983:113. Ferjančić 1984:89-91. Vasić 1994/95:43. Curta 2001:84-87. Barford 2001:51, 58.

295 Barford 2001:52. Curta 2008:172-174. Madgearu 2003:306.

296 Ferjančić 1984:92. Curta 2001:89. Barford 2001:52, 56. Για το οχυρωματικό έργο του Ιουστινιανού βλ. παρακάτω, Β.

297 Diaconu 1979:167.

Σύμφωνα με τον Ιωάννη Μαλάλα, οι Σλάβοι ακολούθησαν την επίθεση των Κουτρίγούρων του Ζαβεργάν τον χειμώνα του 558/59, οι οποίοι επιτέθηκαν σε τρία διαφορετικά σημεία (Ελλάδα, Χερρόνησο της Θράκης και Κωνσταντινούπολη).²⁹⁸ Από τα αρχαιολογικά ευρήματα φαίνεται ότι ανάμεσα στα οχυρά που κατελήφθησαν και καταστράφηκαν κατά την κάθοδο των Κουτρίγούρων ήταν η Δινογετία και πιθανόν ο χώρος γύρω από τον οικισμό Nova Cherna, όπου είχαν εγκατασταθεί Άντες.²⁹⁹ Με την παύση των σλαβικών επιδρομών ωστόσο, δεν διακόπηκαν και οι επιθέσεις των νομαδικών λαών στις βαλκανικές επαρχίες, ιδιαίτερα των Αβάρων (562, 568, 570, 574).³⁰⁰ Οι Κουτρίγουροι από την πλευρά τους επιτέθηκαν το 551 ως σύμμαχοι των Γεπιδών στο Ιλλυρικό,³⁰¹ ενώ τον ίδιο χρόνο αναφέρεται και «ουννική» (κουτρίγουρική;) επίθεση στη Θράκη.³⁰² Αργότερα, το 568, και ως υποτελείς πλέον των Αβάρων, οι Κουτρίγουροι επιτέθηκαν στη Δαλματία.³⁰³ Ενδιάμεσα, το 552, ο Ιουστινιανός είχε εγκαταστήσει δύο χιλιάδες Κουτρίγούρους με τις οικογένειές τους στη Θράκη.³⁰⁴ Από τις εισβολές αυτής της περιόδου παρατηρούνται καταστροφές στο Τρόπαιον, στα τέλη της βασιλείας του Ιουστινιανού (όπως και το 586), στη Σακιδάβα μεταξύ 550 και 562 και στην Καπιδάβα (Toralu) το 562/63.³⁰⁵

298 Μαλάλας, *Χρονογραφία*: 18. 129: 421: *Μηνί μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος ζ' ἐπανάστησαν οἱ Οὔννοι καὶ οἱ Σκλάβοι τῇ Θράκῃ <πλήθῃ πολλὰ> καὶ πολεμήσαντες πολλοὺς ἀπέκτειναν καὶ τινὰς ἐπραΐδουσιν* Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 233. Για την επίθεση του Ζαβεργάν βλ. κυρίως Αγαθίας, *Ἱστοριῶν*, Ε, 11.6-23.8, 177-195. Waldmüller 1976:48-54. Ferjančić 1984:91-92. Mazal 2001:192-193. Curta 2001:45, 89. Ziemann 2007:99-100. *Syrbe* 2012:297-298.

299 Scorpan 1980:30-31. Bonev 1983:114. Comşa 1999:302-303. Για τα ευρήματα του Πένκοβκα στη Nova Cherna βλ. σχετικά Κεφάλαιο Τέταρτο, Δ.

300 Βλ. Καρδαράς 2010:40-41, 49-50, 53, 55.

301 Προκόπιος, *Ἰστοριῶν*, VIII, 18. 13-17: 581-582. Mazal 2001:190-191. Ziemann 2007:98. *Syrbe* 2012:295-296.

302 Προκόπιος, *Ἰστοριῶν*, VIII, 21. 21-22: 603. Mazal 2001:167, 191. Ziemann 2007:94.

303 Βλ. Pohl 1988:39, 60. Καρδαράς 2010:50-51.

304 Προκόπιος, *Ἰστοριῶν*, VIII, 19. 6-7: 585-586. Mazal 2001:191. Ziemann 2007:98.

305 Scorpan 1980:48-49, 126-127.

B. Η αναδιοργάνωση του συνόρου στον Δούναβη

Την εποχή του Ιουστινιανού, εκτός από τη διπλωματική δραστηριότητα και τις αρχικές στρατιωτικές επιχειρήσεις, το κύριο βάρος για την αντιμετώπιση των εισβολών στα βόρεια σύνορα της Αυτοκρατορίας δόθηκε στις αμυντικές υποδομές του Κάτω Δούναβη. Ο Ιουστινιανός επιδιόρθωσε ή έκτισε εξ αρχής δεκάδες οχυρά κατά μήκος του ποταμού, ακόμη και στη βόρεια όχθη του, με σκοπό αυτός να καταστεί απροσπέλαστος. Σε συνάρτηση με την ανάγκη της δημιουργίας οχυρώσεων, διατυπώνεται η άποψη ότι ο βυζαντινός αυτοκράτορας επιθυμούσε ταυτόχρονα να μιμηθεί τον Διοκλητιανό και, κυρίως, τον Κωνσταντίνο, οι οποίοι είχαν επίσης δημιουργήσει σημαντικό οχυρωματικό έργο στον Κάτω Δούναβη. Η οικοδομική δραστηριότητα του Ιουστινιανού, ο οποίος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη δουναβική μεθόριο, καταγράφεται διεξοδικά από τον Προκόπιο στο έργο του *Περί κτισμάτων*, ενώ οι μαρτυρίες του επιβεβαιώνονται ή συμπληρώνονται από πλήθος αρχαιολογικών ευρημάτων (κατάλοιπα οχυρών, επιγραφές, νομίσματα κ.ά.).³⁰⁶

Το οχυρωματικό έργο του Ιουστινιανού εγκαινίασε επίσης την αμυντική τακτική του Βυζαντίου στον Δούναβη, η οποία διατηρήθηκε μέχρι την πτώση του δουναβικού *limes* στις αρχές του 7ου αιώνα, και αποτελούσε ταυτόχρονα μία έμμεση επιβεβαίωση τόσο της ισχύος των βορείων γειτόνων της Αυτοκρατορίας όσο και της αδυναμίας της ίδιας να διαθέτει επαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις στη Βαλκανική.³⁰⁷ Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά στη Μικρά Σκυθία, και λαμβάνοντας υπόψη την εγκατάσταση των Αντών επάνω από το βορειοδυτικό τμήμα της επαρχίας, θα μπορούσε να διατυπωθεί η υπόθεση ότι η πολιτική του Ιουστινιανού θα ήταν ταυτόχρονα και «επιθετική». Αντίστοιχη πολιτική διακρίνεται στους ρωμαϊκούς χρόνους κατά την οργάνωση του σκυθικού *limes*, ο οποίος αποτελούσε τον συνδετικό κρίκο της Δακίας με τη νότια Μολδαβία και ταυτόχρονα ήλεγχε το σύστημα των συμμάχων της Ρώμης βόρεια της Μικράς Σκυθίας.³⁰⁸

Οι πρώτες επιθέσεις των Σλάβων και των νομαδικών λαών δεν επέ-

306 Patoura-Chatzopoulos 1980:96-98, 102-108. Curta 2001:87-89, 151-169.

307 Živković 2007:56-57.

308 Barnea και Ștefan 1974:16.

φεραν κάποιο σοβαρό πλήγμα στον βυζαντινό έλεγχο κατά μήκος του Κάτω Δούναβη. Από τις μαρτυρίες της *Νεαράς* 11 του Ιουστινιανού, του έτους 535, επιβεβαιώνεται η κυριαρχία των Βυζαντινών σε ορισμένες πόλεις της Πρώτης Μυσίας και της Παρόχθιας Δακίας.³⁰⁹ Πριν την εποχή του Ιουστινιανού, στη μεθόριο της Πρώτης Μυσίας είχαν ανακατασκευαστεί το 510 από τον Αναστάσιο τα τείχη της Σιγγηδόνας και πιθανόν τμήμα των μεθοριακών οχυρών στην ευρύτερη περιοχή, όπως η Ρατιάρια. Η *Νεαρά* 11 επίσης, δείχνει ότι η Πρώτη Μυσία ήταν ήδη μία οργανωμένη επαρχία με επισκοπική έδρα το Βιμινάκιο, γεγονός που μαρτυρεί έμμεσα ότι η ανακατασκευή των μεθοριακών της οχυρώσεων (μεταξύ της Σιγγηδόνας και της Taliata) είχε ήδη πραγματοποιηθεί. Σύμφωνα με τον Μ. Vasić, η ανακατασκευή πραγματοποιήθηκε μεταξύ του 529, όταν ο Μούνδος πήρε τον τίτλο του *magister militum* του Ιλλυρικού έως το 535 (έκδοση της *Νεαράς* 11), με πιθανή ολοκλήρωση των εργασιών γύρω στο 540.³¹⁰

Για το *Ιλλυρικό* ο Προκόπιος αναφέρει την οχύρωση των εξής πόλεων, οχυρών ή θέσεων: Σιγγηδόνον, Βιμινάκιον, Πιγκούς, Κούπους (Pincum;), Νοβαί (Novae/Česava;), Λιτερατά/Λεδέρατα (Lederata/νήσος Sapaia; οχυρό Ram; Novae;), Κανταβαζά (Gratiana/Saldum), Σμόρνα (Boljetin), Κάμψα (Ravna), Τανάτα (Taliata/Veliki Gradac), Ζέρνα (Dierna/Orşova), Δουκέπρατον, Καπούτβοες/Sip, Ζάνες (Πρώτη Μυσία),³¹¹ Θεοδώρα (Drobeta), Πόντες/Πόντη (Transdrobeta), Μαρεβούργον, Σουσίανα, Άρμάτα, Τιμένα, Θεοδωρούπολις, Στιλιβούργον, Άλικανιβούργον, Άκυές, Βουργονόβορε, Λακκόβουργον, Δορτικόν, φρούριον Ίουδαίος, Βουργουάλτου, Γόμβες, Κρίσπας, Λογγινιάνα, Ποντεσέριον, Βονωνία, Νοβός, ΄Ρατιάρια, Μωκατίανα, Άλμου, Τρίκεσα, Πούτεδισ, Κεβρός, Βιγранаή, Όνος, Αύγοϋστες, Άεδάβη, Βαριάνα, Βαλεριάνα, Κάστρα Μάρτις, Ζητνουκόρτου, Ίσκός, Οϋννων,

309 *Νεαρές* 11: 94 (...et tam Viminacium quam Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, ... Sed et in Aquis, quae est provinciae Daciae ripensis,...). Βλ. επίσης Franches 1961: 15, 17-18, όπου και το ζήτημα της δικαιοδοσίας της αρχιεπισκοπής της Πρώτης Ιουστινιανής βόρεια του Δούναβη, καθώς και η υπόθεση για τον βυζαντινό έλεγχο στις παραπάνω πόλεις χάρη τις στρατιωτικές επιτυχίες του Μούνδου μεταξύ 529-536. Dolinescu-Ferche 1979:173. Patoura-Chatzopoulos 1980:108. Vasić 1994/95:41.

310 Vasić 1994/95:42-43.

311 Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, IV, 5.15-6.18: 126-128.

Παλατίολον (Oescus), Συκίβιδα (Sucidava/Celei), Οὔτως, Λαπιδαρία και Λουκερναριαβούργον (Παρόχθια Δακία).³¹²

Από τα αρχαιολογικά ευρήματα προκύπτει και η ανέγερση ενός ακόμη οχυρού κοντά στο σημερινό Bosman. Με εξαίρεση αυτή την περιοχή, οι υπόλοιπες οχυρώσεις στον *limes* της Πρώτης Μυσίας υπήρχαν ήδη από τον 1ο αιώνα και καταστράφηκαν την εποχή των ουννικών εισβολών, μεταξύ 441 και 443. Ορισμένα από αυτά (Νοβαί, Κανταβαζά, Σμόρνα) είχαν δεχτεί επισκευές και τον 4ο αιώνα, ενώ ταυτόχρονα με τα οχυρά, κατασκευάστηκαν και αρκετά στρατόπεδα.³¹³ Από την άλλη πλευρά, τα νομισματικά ευρήματα δείχνουν αρκετές καταστροφές στον *limes* της Πρώτης Μοισίας τη δεκαετία του 540. Τα νομίσματα στις Νοναε φθάνουν έως το 543/44, ενώ στην περιοχή του Manastir, κοντά στις Νοναε, ο μικρός νομισματικός θησαυρός που ανακαλύφθηκε εκτείνεται χρονικά μέχρι το 545. Άλλοι νομισματικοί θησαυροί εντοπίστηκαν στο Klinovac (περ. 543/44), στο Trud (περ. 543/44), στη Simitlia (περ. 544/45) και στο Katunac (περ. 542/43). Σύμφωνα με τον Μ. Vasić, οι πρώτες μεγάλες καταστροφές στον *limes* της Πρώτης Μυσίας, με τις οποίες συνδέεται και η απόκρυψη των θησαυρών, οφείλονται στην εισβολή των Κουτριγούρων το 544/45 και όχι στις σλαβικές επιθέσεις μεταξύ 548 και 551, οι οποίες δεν είχαν σοβαρές επιπτώσεις για το βόρειο σύνορο του Ιλλυρικού. Μετά το 544/45 η κατάσταση σε αυτόν τον τομέα του *limes* ομαλοποιήθηκε σταδιακά, ιδιαίτερα από το 559/60 έως το 582.³¹⁴

Ο Προκόπιος καταγράφει στη συνέχεια τις οχυρώσεις του Ιουστινιανού στη *Θράκη*, ένα μέρος των οποίων τοποθετείται στην επαρχία της Δεύτερης Μυσίας και ειδικότερα στις περιοχές: Σεκούρισκα, Κυντοδήμου, Θεοδωρόπολις, Ίατρῶν, Τιγᾶς, πύργος Μαξεντίου, Κυντῶν, Τρανσμαρίσκα, Δάφνη (Tăușanța-Ulmeni), Άλτηνῶν, Κανδιδιάνα, Σαλτουπύργος, Δορόστολος, Συκιδάβα (Sucidava/Izvoarele), Κούηστρις

312 Προκόπιος, *Περὶ κτισμάτων*, IV, 6.19-6.36: 128-131. Ivanov 1999:313. Curta 2001:154. Για τις οχυρώσεις και τις πιθανές ταυτίσεις τους βλ. Patoura-Chatzopoulos 1980:106-109. Vasić 1994/95:44. Jovanović 1996:69-72. (Πρώτη Μυσία) Patoura-Chatzopoulos, *ὄπ. παραπάνω*:107. Ivanov, *ὄπ. παραπάνω*:146, 152, 204-205 (Παρόχθια Δακία) Barnea και Ștefan 1974:17-18. Patoura-Chatzopoulos, *ὄπ. παραπάνω*, 99. Comșa 1999:311. Ivanov, *ὄπ. παραπάνω*:146, 152-153, 204-205 (Δεύτερη Μυσία) Barnea και Ștefan, *ὄπ. παραπάνω*:17-24. Patoura-Chatzopoulos, *ὄπ. παραπάνω*:99-102. Scorpan 1980:5-11. (Μικρά Σκυθία).

313 Vasić 1994/95:44-50.

314 Στο ίδιο:50-52.

(Bugeac), Πάλματις (Derwent), Άδινα (Canlia) και Τιλικίων (Tegulitium ή Cilicum/Assarlik ή Vetrina).³¹⁵

Διεξοδική είναι επίσης από τον ίδιο και η καταγραφή των νέων οχυρώσεων στη Μικρά Σκυθία στις περιοχές: άγιου Κυρίλλου (Axioropolis/Hînog, Cernavodă), Ούλμιτών (Ulmetum/Pantelimon de Sus), Ίβιδα (Slava Rusă), Αΐγισσος (Aegyssus/Tulcea), Άλμυρις (Halmyris/Dunavățul de Jos ή Zaporojeni ή Murighiol), Γραψώ, Νονώ (Nononicus?) Τροσμής (Troesmis/Iglița), Νεαϊοδουνώ (Noviodunum/Isaccea), ΄Ρεσιδίνα, Κωνσταντιανά, Καλλάτις (Callatis/Mangalia), Βασσιδίνα, Βελεδίνα, ΄Ρουβούστα, Δνισκάρτα, Μοντερεγίνε, Βέκις, Άλτινα (Altinum/Oltina), Μανροβάλλε, Τίγρα, Σκεδεβά (Sacidava/Muzait), Άξιοπα (Axioropolis/Hînog, Cernavodă), Καρσώ (Carsium/Hârșova), Γρατίανα, Άργαμώ (Argamum/Cap Dolojman ή Sarichioi), Τζάσκλις (ad Salices?).³¹⁶ Στη Μικρά Σκυθία υπήρχαν εξίσου πολυάριθμα οχυρά από τη ρωμαϊκή περίοδο, τα οποία ανοικοδομήθηκαν τον 4ο αιώνα ή δημιουργήθηκαν τότε, όπως το Cius/Gîrliciu το 369.³¹⁷ Από τα ευρήματα προκύπτει και η ανακατασκευή άλλων οχυρών τον 6ο αιώνα, όπως της Καπιδάβα (Capidava/Topalu;) και της Δινογετίας/Garvăn.³¹⁸ Σύμφωνα με τον C. Scorpan, χαρακτηριστική για τον 6ο αιώνα στον σκυθικό *limes* είναι η απόσυρση των στρατευμάτων σε μικρές οχυρώσεις ή η κατασκευή νέων σε μικρότερο μέγεθος.³¹⁹

Στην καταγραφή των παραπάνω θέσεων του *Ιλλυρικού* ιδιαίτερη αξία έχουν οι αναφορές σε προγεφυρώματα που βρίσκονταν στη βόρεια όχθη του Κάτω Δούναβη (Recidava, Λιτερατά/Λεδέρατα, Ζέρνα/Dierna/Orsona, Θεοδώρα/Drobeta, Συκίβιδα/Sucidava).³²⁰ Στη Δεύτερη Μυσία, βόρεια του ποταμού βρισκόταν η Δάφνη, ενώ τα Άδινα αναφέρονται ως

315 Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, IV, 7.1-14: 131-132. Patoura-Chatzopoulos 1980:98. Ivanov 1999:152-153, 198-201, 313.

316 Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, IV, 7. 16-20: 132-133 και IV, 11: 148-149. Patoura-Chatzopoulos 1980:98, 101. Scorpan 1980:4-23, 120-127. Comșa 1999:311.

317 Barnea και Ștefan 1974:20. Scorpan 1980:8-9. Καρδαράς 2008:277.

318 Scorpan 1980:26, 37.

319 Scorpan 1980:33.

320 Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, IV, 6. 5: 127: *ἐν δὲ τῇ ἀντιπέρας ἡπείρῳ ἄλλα τε πολλὰ φρούρια ἐκ θεμελίων [καὶ ταῦτα] τῶν ἐσχάτων ἐδείματο* στο ίδιο IV, 6. 3-4: 126' 6. 6-9: 127' 6. 15-18: 128' 6. 34-35: 130. Franches 1961:14-16, 19. Patoura-Chatzopoulos 1980:106-109. Jovanović 1996:69-72. *Madgearu* 2003:296-299.

περιοχή όπου ενέδρευαν οι Σκλαβηνοί.³²¹ Παρόμοια πληροφορία δίνει ο Προκόπιος για το *φρούριον Ούλμιτών* στη Μικρά Σκυθία.³²² Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του A. Madgearu, η σύναψη της συμμαχίας με τους Άντες ερμηνεύει το γεγονός ότι τα περισσότερα προγεφυρώματα απαντούν στο δυτικό τμήμα του *limes*, ενώ εκείνα στα Λιτερατά/Λεδέρατα, τη Recidava και τη Θεοδώρα αποσκοπούσαν στη διασφάλιση της επικοινωνίας με τους Γεπίδες. Επίσης, η Συκίβιδα διασφάλιζε την επικοινωνία της Μυσίας με τη Δακία μέσω της κοιλάδας του Ολτ, ενώ η Δάφνη, που ήταν κυρίως ανάχωμα σε εχθικές επιθέσεις από τα ανατολικά, προστάτευε και την επικοινωνία με την Τρανσυλβανία μέσω του ποταμού Άρτζες.³²³ Αντίστοιχα, παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων σε προγεφυρώματα βόρεια του Κάτω Δούναβη παρατηρείται και στους ρωμαϊκούς χρόνους.³²⁴ Ο Ιουστινιανός ήταν μάλλον ο τελευταίος αυτοκράτορας που επεδίωκε την ανάκτηση της Τραϊανής Δακίας και η υπόθεση αυτή μπορεί να υποστηριχθεί τόσο από τις οχυρώσεις, όσο και από τις επιχειρήσεις του Χιλβούδιου βόρεια του ποταμού.³²⁵ Στο ίδιο πνεύμα ωστόσο εντάσσεται και η εγκατάσταση των Αντών γύρω από την πόλη Τούρρις, καθώς, εφόσον τους παραχωρήθηκε καθεστώς υποσπόνδων, η περιοχή παρέμενε στην αντίληψη του Ιουστινιανού ως βυζαντινό έδαφος.

Γ. Το επεισόδιο του Ψευδοχιλβούδιου

Ταυτόχρονα με την περιγραφή της συνθήκης του 545/46 και τις εθνογραφικές πληροφορίες για τους Σκλαβηνούς και τους Άντες, ο Προκόπιος παρεμβάλλει το λεγόμενο επεισόδιο του Ψευδοχιλβούδιου. Η υπόθεση αφορά σε έναν Άντη αιχμάλωτο των Σκλαβηνών, ο οποίος υποδούταν τον ήδη πεσόντα σε μάχη *magister militum per Thraciam* Χιλβούδιο. Η σχετική περιγραφή, με αφετηρία τη σύγκρουση μεταξύ των Σκλαβηνών και των Αντών,³²⁶ αν και εμπεριέχει πιθανόν φανταστι-

321 Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, IV, 7, 8 και 13: 132. Franches 1961:19-20, ο οποίος τοποθετεί την ανέγερση των οχυρών της Δάφνης και της Σουκιδάβα μεταξύ 530 και 533, συνδέοντάς τη με τις νίκες του Χιλβούδιου. Waldmüller 1976:48. Comşa 1999:311. Curta 2001:88. Madgearu 2003:299-301.

322 Προκόπιος, *Περί κτισμάτων*, VII, 17-18: 133. Waldmüller 1976:48. Comşa 1999:311. Curta 2001:88.

323 Madgearu 2003:304-307.

324 Barnea και Ștefan 1974:16.

325 Patoura-Chatzopoulos 1980:106.

326 Βλ. παραπάνω, υποσ. 266.

κά στοιχεία, προσφέρει ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες για τα ήθη και τους θεσμούς στις κοινωνίες των Αντών και των Σκλαβηνών, τα οποία εκτέθηκαν διεξοδικά παραπάνω. Η περιγραφή του επεισοδίου από τον Προκόπιο έχει ως εξής: *σε αυτή τη μάχη [μεταξύ Σκλαβηνών και Αντών] κάποιος Σκλαβηνός αιχμαλώτισε και πήρε μαζί του έναν νεαρό Άντη, ο οποίος μόλις τότε έβγαζε γενειάδα και ονομαζόταν Χιλβούδιος. Αυτός ο Χιλβούδιος με τον καιρό κέρδισε την εύνοια του κυρίου του σε μεγάλο βαθμό και έγινε αξιόμαχος στον πόλεμο. Ο ίδιος κινδύνευσε αρκετές φορές για να σώσει τον κύριό του, διακρίθηκε για την ανδρεία του και απέκτησε μεγάλη φήμη. Εκείνο τον χρόνο [545/46] οι Άντες επέδραμαν στη Θράκη, όπου λεηλάτησαν και αιχμαλώτισαν πολλούς κατοίκους, τους οποίους πήραν μαζί τους στην πατρίδα τους. Η τύχη έφερε έναν από αυτούς τους αιχμαλώτους στα χέρια ενός φιλόανθρωπου και ευγενικού κυρίου. Αυτός ο άνθρωπος ήταν πολύ κακός και μπορούσε να εξαπατά τους άλλους. Καθώς δεν έβρισκε κανέναν τρόπο για να επιστρέψει στα ρωμαϊκά εδάφη, σκέφτηκε τα εξής. Αφού εμφανίστηκε μπροστά στον κύριό του, τον επαινέσε για την φιλανθρωπία του και του είπε ότι ο Θεός θα τον ανταμείψει για ό,τι έκανε και πως ο ίδιος δεν θα φαινόταν αχάριστος απέναντί του. Επίσης, θα αρκούσε να άκουγε αυτό που ήθελε να του προτείνει και θα ήταν σε θέση να κερδίσει σύντομα πολλά χρήματα. Του είπε λοιπόν ότι ανάμεσα στους Σκλαβηνούς υπήρχε αιχμάλωτος κάποιος Χιλβούδιος, ο στρατηγός των Ρωμαίων, και ότι οι βάρβαροι δεν γνώριζαν ποιος ακριβώς είναι. Εάν λοιπόν ήθελε να τον εξαγοράσει και να τον οδηγήσει στη γη των Ρωμαίων, θα κέρδιζε την καλή φήμη, αλλά και πολλά χρήματα από τον αυτοκράτορα. Με αυτά τα λόγια ο Ρωμαίος έπεισε τον κύριό του και πήγε μαζί του στους Σκλαβηνούς.*

Αυτοί οι βάρβαροι [Σκλαβηνοί και Άντες] είχαν πλέον ειρηνικές σχέσεις και κυκλοφορούσαν ελεύθερα ο ένας στον χώρο του άλλου. Αφού πρόσφεραν πολλά χρήματα στον κύριό του, εξαγόρασαν τον Χιλβούδιο και έφυγαν. Όταν επέστρεψαν στην πατρίδα τους, εκείνος που τον εξαγόρασε τον ρώτησε εάν ήταν ο Χιλβούδιος, ο στρατηγός των Ρωμαίων, και αυτός δεν δίστασε να πει την πραγματικότητα και την αλήθεια, ότι ήταν Άντης στην καταγωγή και ενώ πολεμούσε μαζί με τους Άντες εναντίον των Σκλαβηνών, που τότε ήταν εχθροί τους, συνελήφθη αιχμάλωτος. Τώρα όμως, καθώς έφθασε στην πατρίδα του, θα ήταν ελεύθερος και ο ίδιος σύμφωνα με τους νόμους. Εκείνος που είχε πληρώσει τα χρήματα

για λογαριασμό του έμεινε άφωνος και απογοητεύθηκε, έχοντας χάσει τις μεγάλες ελπίδες του. Ο Ρωμαίος όμως, θέλοντας να τον παρηγορήσει και να αντικρούσει την αλήθεια, η οποία θα τον εμπόδιζε να επιστρέψει στην πατρίδα του, υποστήριξε ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν ο Χιλβούδιος κι ότι εξαιτίας του φόβου του, επειδή βρισκόταν ανάμεσα σε βαρβάρους, δεν επιθυμούσε να αποκαλύψει τα πραγματικά γεγονότα. Εάν όμως βρισκόταν στα ρωμαϊκά εδάφη, όχι μόνο δεν θα απέκρυπτε την αλήθεια, αλλά θα αισθανόταν και υπερήφανος για αυτό το όνομα. Αυτά λοιπόν γίνονταν δίχως να γνωρίζουν κάτι οι άλλοι βάρβαροι. Όταν όμως το περιστατικό μαθεύτηκε παντού, όλοι σχεδόν οι Άντες συγκεντρώθηκαν θεωρώντας ότι ήταν ένα δημόσιο ζήτημα και πιστεύοντας πως θα είχαν μεγάλο όφελος από το γεγονός ότι βρισκόταν στα χέρια τους ο στρατηγός Χιλβούδιος.

Αφού παρεμβάλλει ενδιάμεσα τα εθνογραφικά στοιχεία για τους Σκλαβηνούς και τους Άντες, καθώς και την εγκατάσταση των τελευταίων στην περιοχή της πόλης Τύρρις, ο Προκόπιος ολοκληρώνει την αφήγηση για τον Ψευδοχιλβούδιο με τα εξής: οι Άντες τότε συγκεντρώθηκαν, όπως αναφέρθηκε, και πίεζαν αυτόν τον άνθρωπο να ομολογήσει ότι ήταν ο στρατηγός των Ρωμαίων Χιλβούδιος. Εάν δεν το δεχόταν, απειλούσαν να τον τιμωρήσουν. Όταν οι βάρβαροι άκουσαν αυτά [για τη συνθήκη του 545/46], το δέχτηκαν και υποσχέθηκαν να κάνουν τα πάντα, εφόσον ο αυτοκράτορας αποκαθιστούσε στο αξίωμα του στρατηγού τον Χιλβούδιο και του επέτρεπε να εγκατασταθεί μαζί τους, ισχυριζόμενοι ότι αυτός που κρατούσαν ήταν ο Χιλβούδιος. Εκείνος, καθώς αναθάρρησε από αυτή την ελπίδα, ισχυριζόταν και ο ίδιος ότι ήταν ο στρατηγός των Ρωμαίων Χιλβούδιος. Όταν οι Άντες τον έστειλαν στην Κωνσταντινούπολη, ο Ναρσής τον συνέλαβε στην πορεία. Αφού τον συνάντησε και ανακάλυψε ότι ήταν ένας απατεώνας, αν και μιλούσε λατινικά και είχε ήδη μάθει πολλά από τα χαρακτηριστικά του Χιλβούδιου και μπορούσε να τον μιμείται άνετα, τον έκλεισε στη φυλακή και τον ανάγκασε να ομολογήσει την αλήθεια. Στη συνέχεια τον πήρε μαζί του στην Κωνσταντινούπολη.³²⁷

Στην αφήγηση του Προκόπιου μπορούν να επισημανθούν ορισμένες πληροφορίες συμπληρωματικές των όσων ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει

327 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 8-21, 31, 34-36: 354-357, 359-360. Βλ. επίσης στο ίδιο VII, 13. 26: 353. Waldmüller 1976:36-38. Bonev 1983:110. Litavrin 1986:24-30. Curta 2001:79-83, 331-332. Barford 2001:51. Motsia 2011/5:39-40. Szmoniewski 2010:65.

για τους Σκλαβηνούς και τους Άντες, οι οποίες είναι:

α) Η αναφορά σε έναν Σκλαβηνό και έναν Άντη, οι οποίοι κατείχαν αιχμαλώτους και αντάλλαξαν μεταξύ τους πολλά χρήματα.³²⁸ Αν και οι εθνογραφικές πληροφορίες τόσο του Προκόπιου όσο και του Μαυρίκιου, δεν συνηγορούν στην υπόθεση για διαμόρφωση κοινωνικής ιεραρχίας στους πρώιμους Σλάβους, μπορούμε, τουλάχιστον για τους Σκλαβηνούς, να υποθέσουμε ότι ο Ψευδοχιλβούδιος βρισκόταν στην υπηρεσία κάποιου φύλαρχου. Για τους Άντες ωστόσο είναι ιδιαίτερα πιθανή μία διαφορετική κοινωνική διαστρωμάτωση, όπως προκύπτει τόσο από τη μαρτυρία του Ιορδάνη για τον 4ο αιώνα, όσο και από ορισμένες ερμηνείες που αφορούν στις λεγόμενες «αντικές αρχαιότητες» (βλ. παρακάτω).

β) Η ελευθερία διακίνησης μεταξύ Σκλαβηνών και Αντών στον χώρο των εγκαταστάσεών τους όταν διατηρούσαν ειρηνικές σχέσεις.³²⁹

γ) Η πλήρης ελευθερία που είχαν οι Άντες στην πατρίδα τους σύμφωνα με το εθιμικό τους δίκαιο.³³⁰

δ) Η επανάληψη της μαρτυρίας για τη συνέλευση που αποφασίζει για διάφορα ζητήματα.³³¹

ε) Το γεγονός ότι ο Άντης Ψευδοχιλβούδιος είχε μάθει λατινικά, προφανώς από κάποιον βυζαντινό αιχμάλωτο.³³²

στ) Αν και δεν είναι ευδιάκριτο στο κείμενο, μάλλον είναι ορθή η άποψη ότι οι Άντες έστειλαν πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη με επικεφαλής τον Ψευδοχιλβούδιο, καθώς και η επισήμανση ότι παρά την αποκάλυψη της υπόθεσης από τον Ναρσή δεν κινδύνευσε η συνθήκη με τους Άντες.³³³

Η παραπάνω περιγραφή του Προκόπιου έθεσε το ερώτημα για την καταγωγή του στρατηγού Χιλβούδιου. Σύμφωνα με τον H. Ditten, ο στρατηγός είχε αντική καταγωγή και το όνομά του είναι ίσως παρα-

328 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 7-13: 354-355.

329 Στο ίδιο VII, 14. 16: 356: *ἐπεκηρυκεύοντο γὰρ ἤδη καὶ ἀλλήλοις ἀνεμίγνυντο ἀδεῶς οἱ βάρβαροι οὗτοι. Litavrin 1986:28.*

330 Προκόπιος, *Ἰπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 18: 356: *...τανῶν δὲ, ἐπεὶ ἀφίκετο ἐς τὰ πάτρια ἦθη, ἐλεύθερος τὸ λοιπὸν κατὰ γὰρ τὸν νόμον καὶ αὐτὸς ἔσται.*

331 Στο ίδιο VII, 14. 21: 357: *Ἐπεὶ δὲ ὁ λόγος περιφερόμενος ἐς ἅπαντας ἦλθεν, ἠγείροντο μὲν ἐπὶ τούτῳ Ἄνται σχεδὸν ἅπαντες, κοινὴν δὲ εἶναι τὴν πρᾶξιν ἠξίουσαν, ... στο ίδιο 14. 31: 359: Ἄνται δὲ τότε ἀγειρόμενοι, ...*

332 Στο ίδιο VII, 14. 36: 359-360: *καὶ ζυγγεγνόμενος, ἐπεὶ φενακίζοντα τὸν ἄνθρωπον εὗρε (καίπερ τὴν τε Λατίνων ἀφιέντα φωνὴν καὶ τῶν Χιλβουδίου γνωρισμάτων πολλὰ ἐκμαθόντα τε ἤδη καὶ προσποιεῖσθαι ἱκανῶς ἔχοντα)...*

333 Bonev 1983:110. *Litavrin 1986:27. Curta 2001:81.*

φθορά του σλαβικού ονόματος *Μιλβούδ*. Ο μελετητής υποστηρίζει ότι ο Προκόπιος κάνει έμμεση αναφορά στη «βαρβαρική» καταγωγή του στρατηγού μέσω της διήγησης για έναν συνώνυμό του Άντη (τον λεγόμενο Ψευδοχιλβούδι). Ο Προκόπιος σημειώνει επίσης ότι ο Χιλβούδιος ήταν κάποιος *ἐκ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλέως οἰκίας*, πληροφορία που δέχθηκε ποικίλες ερμηνείες (κτῆση, αυλή, οἶκος κ.ά.), αναφορικά με τις συνθήκες ανάδειξης του στρατηγού.³³⁴

Διεξοδικότερη προσέγγιση του προβλήματος, και στο πλαίσιο της σλαβικής καταγωγής του Χιλβούδιου, επιχείρησε ο G. Litavrin. Αποδεχόμενος το γεγονός της έμμεσης αναφοράς από τον Προκόπιο (μέσω ενός ομώνυμου του στρατηγού), ο Ρώσος ιστορικός, αφού επισημαίνει ότι ανεξαρτήτως καταγωγής μπορούσε κάποιος στο Βυζάντιο να ανέλθει σε ανώτατα αξιώματα, υποστηρίζει ότι ο Χιλβούδιος αναδείχθηκε κοντά στον Ιουστινιανό και απορρίπτει την παλαιότερη θέση του Rybakon για την καταγωγή του στρατηγού από επιφανή αντική οικογένεια.³³⁵ Ο Litavrin επικεντρώνει την προσέγγισή του στην αντική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη μετά τη σύναψη της συμμαχίας του 545/46, κατά την οποία αποκαλύφθηκε το σχέδιο του βυζαντινού αιχμάλωτου, και υποστηρίζει ότι τόσο οι Βυζαντινοί όσο και οι Σλάβοι γνώριζαν την αντική καταγωγή του Χιλβούδιου, γεγονός που έδωσε και την ιδέα στον αιχμάλωτο να επινοήσει την όλη ιστορία. Η δεδομένη αντική καταγωγή του στρατηγού ερμηνεύει επίσης για τον μελετητή και τη διαφορούμενη στάση του νεαρού Χιλβούδιου, ο οποίος επιθυμούσε να επιστρέψει στους δικούς του.

Κατά την άποψη του Litavrin, για την αλλαγή της στάσης του τελευταίου συνέβαλαν τρία γεγονότα: οι απειλές των Αντών εναντίον του, οι οποίοι είχαν στηρίξει τις ελπίδες τους στον νεαρό Χιλβούδιο, δεύτερον η άφιξη της βυζαντινής πρεσβείας που τον έπεισε ότι και αυτοί θα τον ταύτιζαν με τον στρατηγό και, τρίτον, ο φόβος του ότι μπορούσε να παρα-

334 Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, VII, 14. 1: 353: *Χιλβούδιος ἦν τις ἐκ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλέως οἰκίας ἐσάγαν μὲν δραστήριος τὰ πολέμια, ἐς τὸσον δὲ χρημάτων κρείσσων ὥστε ἀντὶ μεγίστου κτήματος ἐν τῇ οὐσίᾳ τῇ αὐτοῦ εἶχε τὸ κεκτῆσθαι μηδέν* Ditten 1976:78 και Litavrin 1986:25-26, όπου και οι θέσεις παλαιότερων ιστορικών για το εξεταζόμενο ζήτημα. Την αντική καταγωγή του Χιλβούδιου αποδέχονται επίσης οι Waldmüller (1976:35), Bonev (1983:109 υποσ. 4), Ferjančić (1984:88), Comşa (1999:311) και Živković (2007:34). Βλ. και Curta 2001:76 υποσ. 7.

335 Litavrin 1986:26-27.

μείνει μαζί με τους ομοεθνείς του στην Τούρριν και με την ιδιότητα του στρατηγού της μεθορίου να βοηθά τους Άντες στους πολέμους. Επίσης συνέβαλε το γεγονός ότι τα δώδεκα χρόνια που είχαν περάσει από τον θάνατο του στρατηγού δεν ήταν πολύ μεγάλο διάστημα, καθώς εκείνος ήταν τότε νέος. Ο Litavrin καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στη μαρτυρία του Προκόπιου υπάρχουν δύο διαφορετικά πρόσωπα αντικής καταγωγής που έφεραν το ίδιο όνομα και, από την άλλη πλευρά, ότι ο στρατηγός Χιλβούδιος βρισκόταν στο περιβάλλον του Ιουστινιανού και ήταν αφοσιωμένος στον αυτοκράτορα.³³⁶ Τέλος, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι χρονολογεί την πρώτη σύγκρουση το 527, ο Litavrin διατυπώνει τη λογική υπόθεση ότι οι εχθροπραξίες των Βυζαντινών με τους Άντες και τους Σκλαβηνούς δεν αποτελούσαν εμπόδιο στο να βρίσκεται κάποιος από αυτούς στην υπηρεσία της αυτοκρατορίας.³³⁷

Από την άλλη πλευρά, η σλαβική καταγωγή του στρατηγού Χιλβούδιου απορρίπτεται από τον F. Curta, σύμφωνα με τον οποίο, η πλοκή στο επεισόδιο του Ψευδοχιλβούδιου προδίδει την επίδραση της νεο-αττικής κωμωδίας, πιθανόν του Πλάτου, στον Προκόπιο.³³⁸ Για τον Curta, ο Προκόπιος επεδίωκε με τη συγκεκριμένη αφήγηση να προετοιμάσει το ακροατήριό του για τη σύναψη συνθήκης με τους Άντες, λαό από τον οποίο –υποτίθεται πως– καταγόταν ο περίφημος στρατηγός της Θράκης.³³⁹ Γνωρίζοντας ίσως κάποιο γεγονός είτε από την ανάκριση του Ναρσή είτε από την αντική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, ο Προκόπιος διαμόρφωσε μία κωμική αφήγηση προκειμένου να αναδείξει ορισμένα ουσιαστικά ζητήματα, όπως η επιθυμία των Αντών να έχουν έναν βυζαντινό αξιωματούχο που θα βοηθούσε την εσωτερική τους οργάνωση.³⁴⁰

Αντίστοιχα με τις απόψεις του για το οχυρωματικό έργο, ο Curta βλέπει στη διήγηση του Ψευδοχιλβούδιου να προβάλλονται έμμεσα οι αξιώσεις του Ιουστινιανού στη βόρεια όχθη του Δούναβη, στο πλαίσιο των οποίων οι Άντες εγκαταστάθηκαν στην πόλη Τούρρις.³⁴¹ Ο Ψευδο-

336 Στο ίδιο:27-30. Ως προς τη διαφορούμενη στάση του Ψευδοχιλβούδιου και τη σύλληψή του, ο Moutsia (2011/5:40) διακρίνει –μεταφορικά– την ευμετάβλητη κατάσταση τόσο για τους Βυζαντινούς όσο και για τους βαρβάρους στον Κάτω Δούναβη.

337 Litavrin 1986:30. Για την πρώτη σύγκρουση βλ. παραπάνω, υποσ. 249.

338 Curta 2001:36, 79.

339 Στο ίδιο:78 υποσ. 15.

340 Στο ίδιο:80-81.

341 Στο ίδιο:81.

χιλβούδιος ήταν επίσης χρήσιμος, αφενός για να δικαιολογηθεί η επιλογή του Ιουστινιανού να συνάψει συμμαχία με βαρβάρους που ζούσαν με δημοκρατία και αφετέρου για να υποστηριχθεί το παραπάνω αίτημα των Αντών. Στην οπτική του Curta, οι Άντες πιθανόν θεωρούσαν τον «Χιλβούδιο» όχι ως ένα υπαρκτό πρόσωπο, αλλά ως πολιτικό ή στρατιωτικό τίτλο κάποιου, ο οποίος ως επικεφαλής των Αντών θα διαπραγματευόταν τη συμμαχία με τον Ιουστινιανό και θα μετέτρεπε την αντική ηγεμονία από ένα αποκεντρωμένο σύστημα εξουσίας σε σύμμαχο του Βυζαντίου. Για να επιτευχθεί αυτό, ο Ψευδοχιλβούδιος, ο οποίος ήταν Βυζαντινός και θα καθοδηγούσε τους Άντες, έγινε ηγεμόνας των Αντών μέσα από συνέλευση που τον αναγόρευσε ως «Χιλβούδιο».³⁴² Ο Curta θεωρεί επίσης πιθανό ότι ο Προκόπιος, στο πλαίσιο της κριτικής του προς τον Ιουστινιανό, ήθελε να υποτιμήσει τη σημασία της συνθήκης του 545/46, παρουσιάζοντας τους Άντες απεσταλμένους στην Κωνσταντινούπολη ως συλληφθέντες από τον Ναρσή βαρβάρους ή ακόμη ότι η αφήγηση του Προκόπιου με τα κωμικά στοιχεία επεδίωκε να αναδείξει την αδυναμία του Ιουστινιανού.³⁴³

Το ζήτημα του Ψευδοχιλβούδιου είναι σε κάθε περίπτωση αρκετά περίπλοκο και εγείρεται πλήθος ερωτημάτων γύρω από την περιγραφή του Προκόπιου. Πώς, για παράδειγμα, γνώριζε ο βυζαντινός αιχμάλωτος είτε ότι ο στρατηγός Χιλβούδιος ζούσε ακόμη είτε την ύπαρξη στα χέρια των Σκλαβηνών ενός Άντη ομώνυμου του και αξιόμαχου; Πόσο αληθές μπορούσε να είναι το ότι οι Σκλαβηνοί αγνοούσαν ότι ο βυζαντινός στρατηγός ήταν αιχμάλωτος στα χέρια τους; Αυτά και αρκετά ακόμη μπορούν με βεβαιότητα να αποδοθούν στην πλοκή μίας φανταστικής ιστορίας, όπως επισημάνθηκε από τον Curta. Περισσότερη σημασία όμως έχει το γεγονός ότι ο Προκόπιος αναφέρει το όνομα *Χιλβούδιος* ως αντικό,³⁴⁴ κάτι το οποίο δύσκολα θα αποτελούσε δική του επινόηση. Εάν επίσης, παρά τις αντίθετες απόψεις, γίνει αποδεκτό το σλαβικό έτυμο του ονόματος, προκύπτει ότι ο στρατηγός Χιλβούδιος είχε πράγματι αντική καταγωγή. Μία πιθανή ερμηνεία για το πώς έπεσε στα χέρια των Βυζαντινών και μεγάλωσε στην αυλή του Ιουστινιανού μπορεί να ανα-

342 Στο ίδιο:81, 83, 115, 331-332.

343 Στο ίδιο:2001:83.

344 Προκόπιος, *Ἰπέρ τῶν πολέμων*, VII, 14, 8: 354: *ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ Σκλαβηνὸς ἀνὴρ τῶν τινα πολεμίων ἄρτι γενειάσκοντα, Χιλβούδιον ὄνομα, ἀιχμάλωτον εἶλεν, ἔς τε τὰ οἰκεία λαβῶν ὤχετο.*

ζητηθεί στη νίκη του στρατηγού Γερμανού επί των Αντών το 518. Για το πρόσωπο του Ψευδοχιλβούδιου θα προσθέταμε ακόμη άλλες δύο εκδοχές που αφορούν σε κάποιο φυσικό πρόσωπο:

α) Ένας Άντης, που επίσης ονομαζόταν Χιλβούδιος, είχε κάποια μορφή (π.χ. γνώση της λατινικής) και οι Άντες επιθυμούσαν να τους διοικεί αυτός ως εκπρόσωπος της Κωνσταντινούπολης και όχι ένας βυζαντινός στρατηγός.

β) Ήταν ένας βυζαντινός στρατηγός-τοποτηρητής, τον οποίο ζήτησαν οι Άντες και του απέδωσαν το προσωνύμιο *Χιλβούδιος*, εξαιτίας της αντικής καταγωγής του *magister militum* της Θράκης. Σε αυτή την περίπτωση ωστόσο, θα εγείρονταν και ζητήματα ιστοριογραφικών τόπων, που αφορούν στο αίτημα διαφόρων σλαβικών φύλων να διοικούνται από ετερόχθονες (π.χ. ο Σάμο ή οι Σκανδιναβοί Ρως).

Δ. Από το 545/46 έως το 602/12

Μετά τη συνθήκη του 545/46 οι πηγές σιωπούν για τους Άντες μέχρι το 558/62, όταν η έλευση των Αβάρων δημιούργησε νέα δεδομένα στις νοτιορωσικές και ουκρανικές στέπες. Αφού συνήψαν την πρώτη τους συνθήκη με το Βυζάντιο το 558,³⁴⁵ οι Άβαροι υπέταξαν μεταξύ 558 και 562 τους Άντες, τους Σαβείρους Ούννους, τους Ζάλους και τους Ουτιγούρους.³⁴⁶ Για τις διενέξεις των Αβάρων με τους Άντες παραδίδεται μία πρεσβεία των δευτέρων προς τους Αβάρους με σκοπό την απελευθέρωση αιχμαλώτων, η οποία όμως κατέληξε στη δολοφονία του πρέσβη των Αντών Μεζάμηρου. Για το θέμα αυτό αναφέρει σχετικά ο Μένανδρος: *όταν οι ηγεμόνες των Αντών περιέπεσαν σε παρακμή και παρά τις ελπίδες τους ηττήθηκαν, οι Άβαροι επέδραμαν στη χώρα τους και τη λεηλάτησαν. Καθώς πιέζονταν αρκετά από τις εχθρικές επιδρομές, οι Άντες έστειλαν πρεσβεία σε αυτούς με επικεφαλής τον Μεζάμηρο, γιο του Ιδαρίζιου και αδελφό του Κελάγαστου, με αίτημα να εξαγοράσει κάποιους ομοεθνείς τους που είχαν αιχμαλωτιστεί. Ο Μεζάμηρος ήταν άνθρωπος κομπορήμων και υψηλών τόνων και όταν έφθασε στους Αβάρους μίλησε με έπαρση και θράσος. Τότε εκείνος ο Κουτρίγουρος, που ήταν φίλος των Αβάρων και είχε πολύ εχθρικές διαθέ-*

345 Pohl 1988:18-20. Καρδαράς 2010:37-38.

346 Βλ. Bonev 1983:115. Živković 2007:7-8. Pohl 1988:40. Καρδαράς 2010:39-40.

σεις απέναντι στους Άντες, ακούγοντας τον Μεζάμηρο να μιλά με τρόπο που δεν ταίριαζε σε απεσταλμένο, είπε στον χαγάνο: αυτός ο άνδρας είναι ο ισχυρότερος ανάμεσα στους Άντες και μπορεί να αντισταθεί σε οποιοδήποτε εχθρό του. Σκότωσέ τον και τότε θα επιδράμεις αμέριμνος στη χώρα τους. Αφού πείσθηκαν οι Αβαροι, και δίχως να αναλογιστούν τον σεβασμό για τους πρέσβεις ή να υπολογίσουν τους ανθρώπινους νόμους, σκότωσαν τον Μεζάμηρο. Από τότε ερήμωναν περισσότερο από πριν τη γη των Αντών και μετέφεραν διαρκώς αιχμαλώτους.³⁴⁷

Αυτές οι διαρκώς επαναλαμβανόμενες επιθέσεις των Αβάρων έχουν οδηγήσει στην υπόθεση ότι οι Άντες δεν είχαν υποταχθεί σε αυτούς, έστω και προσωρινά, ή ότι ήταν φόρου υποτελείς, καθώς ήταν ακόμη σε θέση να διαπραγματεύονται με τον χαγάνο.³⁴⁸ Το γεγονός ότι οι Άντες εμφανίζονται να έχουν περιπέσει σε παρακμή πριν την αβαρική επίθεση (Ότι έπει οί ἄρχοντες Ἀντῶν ἀθλίως διετέθησαν καὶ παρὰ τὴν σφῶν αὐτῶν ἐλπίδα ἐπεπτώκεσαν) αποδίδεται σε πιθανές επιθέσεις που δέχθηκαν από τους ισχυρούς γείτονές τους Κουτριγούρους,³⁴⁹ οι οποίοι αργότερα τέθηκαν και αυτοί υπό αβαρική κυριαρχία.³⁵⁰ Επίσης, το γεγονός ότι «είχαν χάσει τις ελπίδες τους» ερμηνεύεται ως αδυναμία εκ μέρους της Κωνσταντινούπολης είτε να παράσχει κάποια βοήθεια στους Άντες, τη στιγμή που οι σχέσεις των τελευταίων με τους Κουτριγούρους και τους Σκλαβηνούς ήταν εχθρικές,³⁵¹ είτε να συγκρουστεί με τους Αβάρους, ελπίδα που δικαιολογούσε και το ιταμό ύφος του Μεζάμηρου.³⁵²

Για την εχθρότητα ανάμεσα στους Κουτριγούρους και τους Άντες έχουν διατυπωθεί υποθέσεις που περιστρέφονται γύρω από την αδυναμία συγκρότησης κοινού μετώπου κατά των Αβάρων.³⁵³ Στη σύγκρουση μεταξύ των Αντών και των Αβάρων, που αναφέρει ο Μένανδρος, είναι αξιοσημείωτη η συμμετοχή ενός άγνωστου Κουτριγούρου, ο οποίος γνώριζε

347 Μένανδρος, *Ιστορία*, απόσπ. 5.3: 50. Avenarius 1974:50. Waldmüller 1976:85, 105. Bonev 1983:114. Prikhodniuk 1991/2:140' του ίδιου 1997:146. Curta 2001:47, 90. Živković 2007:8-10 (το 562). Kardaras 2010:80-81. Motsia 2011/5:40. *Szmoniewski* 2010:65-66, όπου και οι απόψεις για τη χρονολόγηση του περιστατικού.

348 Živković 2007:8-11.

349 Curta 2001:90.

350 Βλ. σχετικά Pohl 1988:39, 62. Καρδαράς 2010:40.

351 Bonev 1983:114.

352 Živković 2007:10.

353 Στο ίδιο:15 υποσ. 19.

καλά τις εσωτερικές διενέξεις στην αντική κοινωνία και συμβούλευσε τον χαγάνο Βαϊανό να δολοφονήσει τους απεσταλμένους των Αντών και να επιτεθεί στη χώρα τους. Ο Κουτρίγουρος αυτός ήταν καλά πληροφορημένος για τους Άντες, πιθανόν διότι πριν την αβαρική επίθεση αυτοί ήταν γείτονες των Κουτρίγουρων.³⁵⁴

Η ταύτιση του αναφερόμενου Κουτρίγουρου με τον Ζαβεργάν³⁵⁵ είναι μάλλον άστοχη, καθώς αφενός επρόκειτο για κάποιον άνδρα στην υπηρεσία του χαγάνου Βαϊανού και αφετέρου ο Μένανδρος δεν συγκαταλέγει τους Κουτρίγουρους στους έως τότε υποτελείς των Αβάρων. Όπως προκύπτει από το σχετικό απόσπασμα, οι Άβαροι δεν εξόντωσαν τους Άντες, αλλά λεηλάτησαν τη χώρα τους και πήραν αιχμαλώτους, γεγονός που ερμηνεύεται ως επιθυμία των Αβάρων να τους αξιοποιήσουν για την παραγωγή αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων.³⁵⁶ Από το ίδιο απόσπασμα επίσης προκύπτουν χρήσιμες πληροφορίες για την κοινωνική διαστρωμάτωση της αντικής κοινωνίας, καθώς από τη μία πλευρά γίνεται λόγος για *ἄρχοντες των Αντών*³⁵⁷ και από την άλλη ο Μεζάμηρος, του οποίου είναι γνωστή η γενεαλογία (γιος του Ιδαρίζιου και αδελφός του Κελάγαστου), χαρακτηρίζεται ως *ο ισχυρότερος ανάμεσα στους Άντες*. Η σχετική με τον Μεζάμηρο περιγραφή επιβεβαιώνει για τον Curta το γεγονός ότι στους Άντες είχαν διαμορφωθεί επιμέρους φυλές, ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά χαρακτηριστικά και συστατικά στοιχεία των *ηγεσιών*.³⁵⁸ Επίσης σε παρόμοια μαρτυρία, όπως είδαμε, ο Αγαθίας αναφέρει τον Λεόντιο ως γιο του Δαβραγέζα.³⁵⁹ Αξιοσημείωτη στο επεισόδιο του Μεζάμηρου είναι και η παρατήρηση για έμμεση αναφορά στον αντιπροσωπευτικό θεσμό του *νέζε* και στη σύγκληση συνάθροισης των Αντών για την επιλογή του Μεζάμηρου ως πρεσβευτή.³⁶⁰

Αναφορικά με τις συνέπειες της σύγκρουσης με τους Αβάρους, είναι λανθασμένη η θέση του Vernadsky ότι οι Άντες, μετά την κατάλυση της ηγεμονίας τους, αποσύρθηκαν στην κοιλάδα του Κουμπάν στον βόρειο

354 Szmoniewski 2010:66.

355 Bonev 1983:114-115.

356 Avenarius 1974:51.

357 Βλ. παραπάνω, υποσ. 244.

358 Prikhodniuk 1991/2:140. Kazanski 1995-1996:211. Curta 2001:332. Szmoniewski 2010:66.

359 Βλ. παραπάνω, υποσ. 291.

360 Μένανδρος, *Ιστορία*, απόσπ. 5.3: 50: ... *οί Άνται έπρεσβεύσαντο ώς αυτούς, Μεζάμηρον τόν Ιδαρίζιου Κελαγάστου άδελφόν επί τήν πρεσβείαν χειροτονήσαντες...* Μαλιγκούδης 1991:47, 67 (υποσ. 5).

Καύκασο.³⁶¹ Η υποταγή των Αντών ήταν προσωρινή, καθώς το 562 οι Άβαροι μετακινήθηκαν προς τον Κάτω Δούναβη.³⁶² Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι στη συνέχεια οι Άντες εμφανίζονται στις πηγές να δρουν ως σύμμαχοι των Βυζαντινών και στη βάση της συνθήκης του 545/46.³⁶³ Εξαιτίας της έλλειψης μαρτυριών όμως, δεν γνωρίζουμε τη στάση των Αντών κατά τη διάρκεια των μετέπειτα σλαβικών ή αβαρικών επιθέσεων στις περιοχές της Μικράς Σκυθίας. Αντίθετα, οι πηγές παρέχουν αρκετές μαρτυρίες για την επιθετική δραστηριότητα των Σκλαβηνών, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στη σημερινή Ρουμανία, μετά το 576/77.³⁶⁴ Οι επιθέσεις αυτές προκάλεσαν μεταξύ 576 και 586 καταστροφές στην Αλμυρίδα (577/78), την Αξιόπολη (όπου εντοπίστηκε θησαυρός με νομίσματα του Τιβέριου), την Καπιδάβα (παρατηρείται διακοπή νομισματικής κυκλοφορίας μεταξύ 578 και 587/88), την Τροσμή (περ. 577/78), τη Βερόη (περ. 575/76) και το Τρόπαιον/Trophaeum Traiani (587/88).³⁶⁵ Επιπλέον, στις πηγές δεν υπάρχουν αναφορές στους Άντες ούτε κατά την κοινή στρατιωτική επιχείρηση των Βυζαντινών και των Αβάρων το 578 εναντίον των Σλάβων του Δαυρέντιου (ή Δαυρίτα), οι οποίοι ζούσαν μάλλον στον χώρο της Βλαχίας και της νότιας Μολδαβίας,³⁶⁶ όπου τοποθετείται και η Τούρρις. Παρά τη σιγή των αφηγηματικών πηγών ωστόσο, οι Άντες δεν έπαψαν να βρίσκονται υπό την επιρροή των Βυζαντινών, καθώς τόσο ο Ιουστίνος Β' (565-578), όσο και ο Τιβέριος (578-582) εξακολούθησαν να φέρουν τον τίτλο του *Αντικοῦ*.³⁶⁷

Μετά από το επεισόδιο του Μεζάμηρου οι πηγές αναφέρονται ξανά στους Άντες στις αρχές της βασιλείας του Μαυρίκιου. Πιεζόμενοι ήδη από τους Αβάρους, οι Βυζαντινοί έστρεψαν τους συμμάχους τους Άντες εναντίον των Σκλαβηνών, οι οποίοι επέδραμαν στις βαλκανικές επαρχίες. Σε συνάρτηση με τη μαρτυρία για την αρπαγή του κιβωρίου στην

361 Vernadsky 1939:65, ο οποίος συνδέει αυτή την υποτιθέμενη εγκατάσταση με τη θέση των Yasi, προγόνων των Οσέτιων, σε ρωσικά χρονικά του 14ου αιώνα.

362 Καρδαράς 2010:40-41.

363 Kardaras 2010:81. Βλ. επίσης *Szmoniewski* 2010:66.

364 Βλ. σχετικά Ferjančić 1980:94-97. Curta 2001:91-92. Barford 2001:59-61. Καρδαράς 2010:62-63, 73, 76-78.

365 *Madgearu* 1997α:317-319. Βλ. επίσης Scorpan 1980:127-128. Kardaras 2010:82. Καρδαράς 2010:73.

366 Μένανδρος, *Ιστορία*, απόσπ. 21: 192-194. Ferjančić 1980:93-94. Pohl 1988:67-70. *Madgearu* 1997α:316-317. Curta 2001:91-92. Živković 2007:17-18. Καρδαράς 2010:62-65.

367 Βλ. Παράρτημα, αρ. 24-28. Kardaras 2010:82.

Κόρινθο, ο Μιχαήλ Σύρος αναφέρει ότι οι Ρωμαίοι κάλεσαν τον λαό των Αντών, οι οποίοι επιτέθηκαν στη χώρα των Σκλαβηνών, την κυρίευσαν και τη λεηλάτησαν, συνέλεξαν τα υπάρχοντά τους και τα έκαψαν. Η χώρα τους βρισκόταν δυτικά του ποταμού που ονομάζεται Δούναβης.³⁶⁸ Η επικράτηση των Αντών δείχνει ότι η ισχύς τους παρέμενε υπολογίσιμη και μπορούσαν να είναι ακόμη χρήσιμοι στους Βυζαντινούς. Αυτή η αντική επίθεση χρονολογείται από τον Ch. Bonev στο 582/83, μετά τις σλαβικές επιθέσεις του 578-582 και πριν το τέλος του 583 (έτος στο οποίο τοποθετεί την προέλαση και παραμονή των Αβάρων στην Αγχίαλο).³⁶⁹ Ωστόσο, πιθανότερη χρονολόγηση της αβαρικής προέλασης έως την Αγχίαλο (μετά την πτώση της Σιγγηδόνας, του Βιμινάκιου και των Αυγουστών σε αυτούς) είναι το 584. Οι Άβαροι εγκατέλειψαν την περιοχή της Αγχιάλου και επέστρεψαν στο Σίρμιο όταν δέχτηκαν επίθεση στα ώτα τους από τους Δυτικούς Τούρκους το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου.³⁷⁰

Με την επανάληψη των αβαρικών και σλαβικών επιθέσεων στις μεθωριακές πόλεις του Δούναβη, είναι προφανές ότι οι Βυζαντινοί έπρεπε να διαθέτουν επαρκείς δυνάμεις σε αυτόν τον χώρο και αναζήτησαν τη βοήθεια των Αντών. Υπέρ της χρονολόγησης της νίκης των Αντών το 584 συντείνει επίσης και η μαρτυρία του Ιωάννη Εφέσου για την τριετή καταστρεπτική δραστηριότητα των Σλάβων (Σκλαβηνών) μεταξύ 581 και 584.³⁷¹ Παρακινδυνευμένη επίσης είναι και η υπόθεση του Bonev ότι η επίθεση των Αντών είχε ως συνέπεια τις σλαβικές επιθέσεις του 583-584 καθώς και την εκστρατεία του Σλάβου φύλαρχου Αρδάγαστου μέχρι την Αδριανούπολη το 585.³⁷² Πιθανότατα οι Άντες δεν μπορούσαν να ασκήσουν τόσο μεγάλη πίεση προς τους Σκλαβηνούς και η νίκη τους είχε περιορισμένη απήχηση στον χώρο του Κάτω Δούναβη.

368 Μιχαήλ Σύρος, *Χρονικό*, X 21: 362: *Le peuple des Esclavons fit des captifs en tout lieux; (ils enlevèrent les objects) du culte des églises et des grands ciborium, sur des chariots solides, par exemple celui de l'église de Corinthe, que (leur roi) fit fixer et dresser au lieu de tente, et sous lequel il siégeait. Alors, les Romains prirent à gages le peuple des Antes qui se jetèrent sur les pays des Esclavons dont ils s'emparèrent et qu'ils pillèrent. Ils en enlevèrent les richesses et ils l'incendièrent. Leur pays était à l'ouest du fleuve appelé Danube.* Ditten 1976:82-83 υποσ. 46 (το 586) του ίδιου 1978:93. Waldmüller 1976:123-124 (583 ή 584). Bonev 1983:115. Curta 2001:81, 97 (το 584). Kardaras 2010:82. Motsia 2011/5:39.

369 Bonev 1983:115-116.

370 Βλ. σχετικά Pohl 1988:77-81. Kardaras 2010:82-83. Καρδαράς 2010:71-72.

371 Ιωάννης Εφέσου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, III, 25: 248-249. Curta 2001:92. Barford 2001:61.

372 Bonev 1983:116. Για την επίθεση του Αρδάγαστου βλ. Σιμοκάτης, *Ιστορία*, I, 7, 52-53. Comşa 1974:75. Pohl 1988:82-84. [Madgearu 1997a](#):318 (το 586). Curta 2001:95-96. Καρδαράς 2010:73.

Σε κάθε περίπτωση, μετά την πτώση του Σίρμιου στους Αβάρους το 582 οι Άντες φαίνεται ότι απέκτησαν κάποια βαρύτητα για τους Βυζαντινούς, οι οποίοι προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τη συμμαχία μαζί τους. Μάλλον δεν αποτελεί σύμπτωση το γεγονός ότι ο τίτλος του *Ἄντικοῦ* εμφανίζεται ξανά το 585, σε επιστολή του Μαυρίκιου προς τον Χιλδεβέρτο Β΄ της Αυστρασίας.³⁷³ Το 585 οι Άβαροι, ακολουθώντας τον δρόμο κατά μήκος του Δούναβη, εισήλθαν στα εδάφη της βορειοδυτικής Βαλκανικής και κυρίευσαν μεταξύ άλλων το Τρόπαιον και τα Ζαλδαπά στη Μικρά Σκυθία.³⁷⁴ Σε αυτή την επαρχία, οι Άβαροι συγκρούστηκαν ξανά με τους Βυζαντινούς το 586³⁷⁵ και το 598.³⁷⁶

Οι πηγές δεν αναφέρουν κάτι σχετικό με τους Άντες ούτε κατά τις επιχειρήσεις των Βυζαντινών βόρεια του Κάτω Δούναβη το 593 εναντίον των Σλάβων του Αρδάγαστου και του Μουσώκιου,³⁷⁷ όπως και εναντίον του Πειράγαστου το 594.³⁷⁸ Ωστόσο, αν είναι άγνωστο το εάν οι Άντες βοήθησαν τους Βυζαντινούς στις επιχειρήσεις τους εναντίον των Σλάβων και των Αβάρων, μπορούμε πάντως να υποθέσουμε, στηριζόμενοι στην αναφορά του τίτλου *Ἄντικός*, ότι υπήρχε ανανέωση της συμμαχίας με αφορμή κυρίως τις αβαρικές επιθέσεις. Η χρήση του τίτλου από τον Ιουστίνο Β΄ το 570 και το 571 συμπίπτει με την επίθεση των Αβάρων στη Θράκη το 570 και με τη νίκη των Βυζαντινών,³⁷⁹ από τον Τιβέριο με την πτώση του Σίρμιου το 582³⁸⁰ και από τον Μαυρίκιο το 585 με τις αβαρικές επιθέσεις στον χώρο του Κάτω Δούναβη (584 και 585), αλλά και με εκείνη των Αντών εναντίον των Σκλαβηνών. Με αυτά τα δεδομένα, η χρήση του τίτλου *Ἄντικός* από τους διαδόχους του Ιουστινιανού υποδηλώνει τη συνέχιση ενός «πολιτικού προγράμματος», στην προκειμένη περίπτωση την υπεράσπιση του σκυθικού *limes*.

Το φθινόπωρο του 602, κι ενώ ο Μαυρίκιος είχε στείλει στρατεύμα-

373 Βλ. Παράρτημα, αρ. 29. Kardaras 2010:83.

374 Pohl 1988:84-85. Καρδαράς 2010:74.

375 Pohl 1988:85-86. Καρδαράς 2010:74-75.

376 Pohl 1988:152. Καρδαράς 2010:89.

377 Σιμοκάττης, *Ιστορία*, VI, 6-10: 232-239. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*: 270-271. Comşa 1974:73. Pohl 1988:136-138. Madgearu 1997a:322 (το 594). Curta 2001:100-102. Καρδαράς 2010:81.

378 Σιμοκάττης, *Ιστορία*, VII, 4-5: 252-254. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*: 275-276. Comşa 1974:74 (το 597). Pohl 1988:143. Curta 2001:104-105. Καρδαράς 2010:84-85.

379 Pohl 1988:64. Καρδαράς 2010:53.

380 Pohl 1988:73-75. Καρδαράς 2010:66-69.

τα με τον υποστράτηγο Γουδούη στον χώρο των Σλάβων βόρεια του Κάτω Δούναβη, οι Άβαροι, υπό την καθοδήγηση του Αψίχ, εκστράτευσαν, σύμφωνα με τον Σιμοκάττη, εναντίον των *συμμάχων* του Βυζαντίου Αντών.³⁸¹ Η σχετική μαρτυρία του Σιμοκάττη αποτελεί την τελευταία αναφορά των πηγών στους Άντες και είναι γενικά αποδεκτό ότι η εκστρατεία των Αβάρων επέφερε τη διάλυση της ηγεμονίας τους, παρά το ότι δεν αναφέρεται η έκβαση της αναμέτρησης. Σχετικά με την αβαρική επίθεση, και λαμβάνοντας υπόψη τους συσχετισμούς δυνάμεων στον χώρο του Κάτω Δούναβη, δεν φαίνεται λογική η θέση του Α. Milchev ότι το Βυζάντιο δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για τους Άντες εκείνη τη στιγμή.³⁸²

Η επίθεση των Αβάρων είχε μάλλον ως στόχο να αποφύγουν οι Σκλαβηνοί του Κάτω Δούναβη, που βάλλονταν από τους Βυζαντινούς, μία ταυτόχρονη αντική επίθεση και κατ' επέκταση, αυτό θα επέτρεπε στους Αβάρους να έχουν καλυμμένα τα πλευρά τους.³⁸³ Επιπλέον, η συντονισμένη επίθεση των Βυζαντινών και των Αντών εναντίον των Σκλαβηνών θα είχε ως πιθανή συνέπεια όχι μόνο τη συντριβή των τελευταίων, αλλά και τη συγκέντρωση όλων των βυζαντινών δυνάμεων απέναντι στους Αβάρους. Επίσης, δεν φαίνεται να ευσταθεί και η θέση ότι το 602 υπήρξε ένα «ξαφνικό ενδιαφέρον» του Βυζαντίου προς τους Άντες, εξαιτίας τόσο των συγκρούσεων με τους Αβάρους και τους Σκλαβηνούς όσο και της πιθανής διέλευσης μέσα από την αντική επικράτεια τριών νομαδικών φύλων (των Ταρνιαχ, των Κοτζαγηρών και των Ζαβενδέρ), τα οποία διέφυγαν από το τουρκικό χαγανάτο και ενώθηκαν με τους Αβάρους.³⁸⁴ Αντίθετα, οι Άντες παρέμεναν σύμμαχοι των Βυζαντινών, όπως ξεκάθαρα προκύπτει από τις πηγές,³⁸⁵ ενώ η φυγή των τριών νομαδικών φύλων, που αριθμούσαν 10.000 ανθρώ-

381 Σιμοκάττης, *Ιστορία*, VIII, 5.13: 293, 14-17: *ἀτὰρ τὰς Ῥωμαίων ἐφόδους ὁ Χαγάνος μεμαθηκώς τὸν Ἀψίχ μετὰ στρατοπέδων ἐξέπεμπεν, ὅπως τὸ τῶν Ἄντων διολέσειεν ἔθνος, ὃ σύμμαχον Ῥωμαίοις ἐτύγχανεν ὄν. Τὴν ἴδια πληροφορία επαναλαμβάνει και ο Θεοφάνης (*Χρονογραφία*: 284). Waldmüller 1976:162. Bonev 1983:116. Pohl 1988:161. *Prikladniuk* 1991/2:140' του ίδιου 1997:147. Baran 1997:157 (οι Άντες που ζούσαν μεταξύ Δνειστερου και Δούναβη). Curta 2001:81, 205. Kardaras 2010:83-84. Καρδαράς 2010:99. *Szmoniewski* 2010:66.*

382 Milchev 1980:279-280.

383 Bonev 1983:117. Kardaras 2010:83-84.

384 Bonev 1983:117. Για τη φυγή των τριών νομαδικών φύλων και τη χρονολόγησή της βλ. Pohl 1988:80, 222. Καρδαράς 2010:72.

385 Βλ. παραπάνω, υποσ. 381.

πους, χρονολογείται μάλλον στο 584. Τέλος, σύμφωνα με μία άλλη άποψη, η αβαρική επίθεση πραγματοποιήθηκε το 603 και συσχετίζεται με την άνοδο της «Μεγάλης Βουλγαρίας» στις στέπες βόρεια της Μαύρης Θάλασσας.³⁸⁶

Επέφερε πράγματι η αβαρική επίθεση του 602 το τέλος της αντικής ηγεμονίας και τον ρόλο που αυτή είχε για τα βυζαντινά συμφέροντα; Ένα ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί είναι η σημασία του τίτλου *Ἀντικός* στην τιτλοφορία του αυτοκράτορα Ηράκλειου το 612 ως προς τη διατήρηση της συμμαχίας (*Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότητος ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ καίσαρ φλάβιος ἡράκλειος πιστός ἐν χριστῶ ἡμερότατος μέγιστος εὐεργέτης εἰρηνικός ἀλαμαννικός γοθτικός φραγγικός γερμανικός ἀντικός ἀλανικός οὐανδαλικός ἀφρικανός ἐρουλικός γηπεδικός εὐσεβής εὐτυχής ἔνδοξος νικητής τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὔγουστος*)³⁸⁷ όπως ορθά τέθηκε από τον G. Litavrin και υιοθετήθηκε από τον V. Sedov. Οι δύο Ρώσοι μελετητές αποδέχονται ότι η συμμαχία του Βυζαντίου με τους Άντες διατηρήθηκε έως το 612, με επιχείρημα την επιβίωση έως τότε του τίτλου *Ἀντικός*.³⁸⁸

Τον Νοέμβριο του 602 η εντολή του Μαυρίκιου για επίθεση και παραμονή του στρατού στον χώρο των Σλάβων, βόρεια του Κάτω Δούναβη, είχε ως αποτέλεσμα τη στάση των στρατευμάτων και την άνοδο του Φωκά στον βυζαντινό θρόνο.³⁸⁹ Αρκετοί ερευνητές στο παρελθόν θεωρούσαν την ανατροπή του Μαυρίκιου ως το καθοριστικό σημείο για την κατάρρευση του *limes* στον Κάτω Δούναβη. Αυτή η «παραδοσιακή» θέση ωστόσο για την άμεση κατάρρευση το 602 έχει πλέον αναθεωρηθεί και επικρατεί η άποψη ότι ήταν σταδιακή. Σε ό,τι αφορά τον σκυθικό *limes*, η πτώση του χρονολογείται γύρω στο 614/15, με εξαίρεση τις παράκτιες πόλεις της Μικράς Σκυθίας οι οποίες επιβίωσαν περισσότερο.³⁹⁰ Έχει επισημανθεί επίσης το γεγονός ότι οι Βυζαντινοί εγκατέλειψαν νωρίτερα το βόρειο τμήμα της συγκεκριμένης επαρχίας, καθώς τα εκεί νομισματικά ευρήματα φθάνουν έως την εποχή του Μαυρίκιου (στη Δι-

386 Farkas 2001:61-62. *Szmoniewski 2010*:67 υποσ. 68.

387 Βλ. Παράρτημα, αρ. 30. Kardaras 2010:84.

388 Litavrin 1999:577. Sedov 1999:37. *Szmoniewski 2010*:60, 66-67.

389 Βλ. Pohl 1988:161-162. Καρδαράς 2010:99-100.

390 Scorpan 1980:129-132. *Madgearu 1997a*:315-316, 322-324, σύμφωνα με τον οποίο η πτώση του δουναβικού *limes* είχε τέσσερις φάσεις: 576-586, 593-598, 602-604 και 614-626. Zahariade 2006:93-95, 231-234. Βλ. διεξοδικότερα Καρδαράς 2010:105-111.

νογετία) ή του Φωκά (στο Νοβιόδουνον).³⁹¹ Η αδυναμία του Βυζαντίου να διαθέσει επαρκείς δυνάμεις στον *limes* του Κάτω Δούναβη, όχι μόνο μετά το 602 αλλά και κατά τη διάρκεια της δεκαετούς εκστρατείας του Μαυρίκιου στα Βαλκάνια (592-602), οδηγεί στην υπόθεση ότι το Βυζάντιο είχε εμπιστευθεί στους Άντες την υπεράσπιση του βόρειου τμήματος του σκυθικού *limes*.

Όπως σημειώθηκε, η μαρτυρία του Σιμοκάττη για την αβαρική επίθεση εναντίον των Αντών το 602 θεωρείται ως το χρονικό σημείο της διάλυσης της αντικής ηγεμονίας. Η μαρτυρία αυτή μπορεί να αμφισβητηθεί και από το γεγονός ότι ο τίτλος *Αντικός* απαντά στους βυζαντινούς αυτοκράτορες έως το 612. Η συνέχιση της χρήσης του θα πρέπει μάλλον να κατανοηθεί όχι ως μία απλή μίμηση των τίτλων του Ιουστινιανού, σύμφωνα με την άποψη του F. Curta,³⁹² αλλά ως ένδειξη για την επικυριαρχία του Βυζαντίου επάνω στους Άντες, οι οποίοι υπεράσπιζαν τον σκυθικό *limes*, και για τη διατήρηση της φοιδαρτικής σχέσης που προέκυψε με τη συνθήκη του 545/46.

Η τελευταία μνεία αυτού του τίτλου, στις αρχές της βασιλείας του Ηράκλειου, συνδέεται ίσως με την κατάρρευση του σκυθικού *limes* (του τελευταίου τμήματος σε ολόκληρο τον *limes* του Κάτω Δούναβη) και την κατάλυση της ηγεμονίας των Δυτικών Αντών, οι οποίοι εκείνη την περίοδο είχαν ως κέντρο την περιοχή γύρω από την αρχαία πόλη Τούρρις. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο αποδιδόμενος στους Άντες πολιτισμός Πένκοβκα συνέχισε να επιβιώνει για περίπου έναν αιώνα ακόμη. Εξαιτίας προφανώς των νομαδικών επιδράσεων σε αυτόν, έχουν διατυπωθεί ποικίλες υποθέσεις, όπως ότι οι Άντες συνέχιζαν να ζουν υπό την επικυριαρχία της λεγόμενης «Μεγάλης Βουλγαρίας»³⁹³ ή του χαζαρικού χαγανάτου,³⁹⁴ ή ακόμη ότι συνέχεια των Αντών στον Κάτω Δούναβη αποτέλεσαν τον 7ο αιώνα οι Σεβέρεις και στην περιοχή του Δνείστερου οι Τιβέρτσοι τον 10ο αιώνα.³⁹⁵ Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, η φυλετική ένωση των Αντών περιορίστηκε εδαφικά στην Ανατολική Ευρώπη και

391 Scorpan 1980:131.

392 Curta 2001:77 υποσ. 13.

393 Prikhodniuk 2001:59-60.

394 Vernadsky 1939:66. Werner 1980:582.

395 Litavrin 1999:577-578.

αποτέλεσε τον προπομπό του μετέπειτα ρωσικού κράτους του Κιέβου.³⁹⁶
Σε κάθε περίπτωση, η κατάρρευση του σκυθικού *limes* σήμαινε το τέλος του στρατηγικού σχεδιασμού του Ιουστινιανού για την υπεράσπιση του συνόρου στον Δούναβη, σχέδιο που οδήγησε στη σύναψη συμμαχίας με τους Άντες το 545/46.³⁹⁷

396 Ζυρανιό 1961:117-118. Βλ. επίσης Εισαγωγή Β.

397 Βλ. Kardaras 2010:84-85.